

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Kontio

Målsägandens ställning i processen

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Gunnar Bergholz

Processrätt

VT 2000

Innehåll

FÖRKORTNINGAR	1
1 INLEDNING	2
2 BROTTSOFFER/MÅLSÄGANDE	4
2.1 Vem är brottsoffer	4
2.2 Vem blir målsägande?	4
2.2.1 Den mot vilken brott är begånget	5
2.2.2 Den som blivit förnärmad av brott	6
2.2.3 Den som lidit skada av brott	6
3 POLISANMÄLAN OCH FÖRUNDERSÖKNING	8
3.1 Förhör med barn	9
3.2 Polisens kontakt med målsäganden	10
3.2.1 Polisens informationsskyldighet	11
3.3 Åklagarens kontakt med målsäganden under förundersökning	12
3.4 Målsägandebiträdets uppgifter under förundersökningen	14
3.5 Målsägandens rätt till information	15
4 ÅTALSRÄTT	16
4.1 Vem har rätt att väcka åtal?	16
4.2 Beslut om överprövning	16
4.3 Enskilt åtal	16
5 RÄTTSHJÄLP	19
6 MÅLSÄGANDEBITRÄDE OCH STÖDPERSON	21
6.1 Bakgrund	21
6.2 Vad är ett målsägandebiträde?	21
6.3 Stödperson	22

7 HUVUDFÖRHANDLING	23
7.1 Regler för målsäganden	23
7.2 Målsägandens närvaro under huvudförhandling	24
7.3 Målsägandens vittnesförbud	24
7.4 Regler som behandlar vittnen och målsägande lika	25
7.5 Åklagarens roll under huvudförhandling	26
7.6 Målsägandebiträdets uppgifter under huvudförhandlingen	29
7.7 Dom	31
8 SKADESTÅND	32
8.1 Sveda och värk	32
8.2 Kränkning	33
8.3 Indrivning av skadestånd	34
8.4 Vad händer om inte gärningsmannen kan betala skadestånd?	34
8.5 Skadestånd till anhöriga	35
9 BROTTSOFFERMYNDIGHETEN	37
9.1 Allmänt	37
9.2 Brottsskadeersättning	37
9.3 Brottsofferfonden	39
10 MÖJLIGHETER ATT SKYDDA SIG MOT BROTT	41
10.1 Underrättelse till målsäganden om frihetsberövade personer	41
10.2 Besöksförbud	41
10.3 Skydd av personuppgifter	42
10.3.1 Folkbokföringssekretess	42
10.3.2 Kvarskrivning	43
10.3.3 Fingerade personuppgifter (identitetsbyte)	43
10.4 Livvaktsskydd	44
10.5 vapen och tårgas	45
10.6 Övriga skyddsmöjligheter	45

11 ANALYS OCH SLUTSATSER	46
LITTERATURFÖRTECKNING	49
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	51

Förkortningar

A a	Anfört arbete
AMF	Arbetsmarknadsförsäkringar (sjukförsäkring, trygghetsförsäkring, pensionsförsäkring)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
FuK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
PHS	Polishögskolan
RPS	Rikspolisstyrelsen
SekrL	Sekretesslagen
SkstL	Skadeståndslagen
SP	Strafflagens promulgationslag

1 Inledning

Innan kriminologin blev en vetenskap, under senare hälften av 1800-talet, intresserade sig statsmakten föga för vare sig gärningsmannen eller brottsoffret som individer. Målsägandens ställning hade en lagteknisk formulering kring främst rätten att väcka åtal och rätten till skadestånd/förlikning. Brottsoffret kunde också eventuellt få tillfredsställelse genom att gärningsmannen fick ett hårt straff.

Ordet kriminologi betyder läran om brottet och detta inbegriper en mängd olika studier, bland annat av gärningsmannen, brottsoffret och samspelet mellan brottsoffer - gärningsman. Till en början inriktade sig kriminologin enbart på gärningsmannen. Inte förrän på 1960-talet började det forskas kring brottsoffret och dennes situation, viktologi. Detta hade flera orsaker. Vid välfärdsstatens byggande var brottsoffren en liten minoritet, som försvann i mängden av sjuka, fattiga och andra behövande människor. Den kriminalpolitik som förts fram till mitten av 1900-talet präglades av hårda nypor och så länge samhället inte bemödade sig att vårda och hjälpa brottslingarna var det ingen som slogs av tanken att brottsoffrets situation behövde förbättras. De fick, ansågs det, den hjälp de behövde genom att de skyddades från brottslighet genom att brottslingarna sattes i fängelse.¹

Utvecklingen inom kriminalvården under efterkrigstiden inriktade sig på mildare påföljder och på att frihetsstraffen till den del ersattes av vård och behandling.

Under 1960-talet ökade antalet anmälda brott och därmed antalet ouppklarade brott kraftigt. Vid en tid då kriminalvården enbart var inriktad på att vårda/rehabilitera dömda brottslingar och brottsoffren mer sällan såg att det brott de blivit utsatta för uppkarades, uppstod en spricka mellan den kriminalpolitik som bedrevs och det allmänna rättsmedvetandet.²

Under den så kallade våldtäktsdebatten i mitten av 1970-talet frågade kvinnliga debattörer varför en våldtäktsman kunde få hjälp av både läkare och psykologer efter domen, när hans offer inte fick någon hjälp alls att bearbeta sin ångest.³ Ännu 1990 var det stor skillnad i fördelningen av de pengar som staten lade ner på brottslingar respektive brottsoffer. Staten betalade det året ut cirka 3 miljarder kronor på att straffa och vårda brottslingar, medan de summor som ”öronmärkta” gick till brottsoffer var cirka 20 miljoner kronor.

Diskussionen har gått vidare och har givit en del resultat. I slutet på 70-talet infördes brottskadelagen. 1988 instiftades rätt till målsägandebiträde i vissa

---

¹ Våld och brottsoffer(SOU 1990:92) s. 131-133

² A a, s. 132-133

³ A a, s. 133

fall samt reglerna om besöksförbud. 1994 infördes en mängd nya regler på brottsofferområdet, bland annat brottsofferfonden.⁴

I denna uppsats har jag undersökt hur målsäganden/brottsoffret hanteras i den svenska processen. Jag har studerat rättsfall, läst förarbeten, läst doktrin och gjort ett antal intervjuer. Resultatet av intervjuerna med fem-sex brottsoffer redovisas i anslutning till analysen. Jag har intervjuat lagmannen vid Helsingborgs tingsrätt, en åklagare vid åklagarmyndigheten i Halmstad, en manlig advokat vid Halmstad Advokatbyrå, en kvinnlig advokat vid Juristgruppen Halland och vittnesstöd vid Halmstad tingsrätt. Dessa intervjuer har väckt en del frågor som jag har försökt besvara med det här arbetet.

---

⁴ A a, s. 136-137

2 Brottsoffer/målsägande

2.1 Vem är brottsoffer?

Vad är det för skillnad på målsägande och brottsoffer? Termen brottsoffer förekommer inte i rättegångsbalken utan är ett allmänt begrepp för någon som, på ett eller annat sätt blivit utsatt för brott. Alla handlingar som är straffbara enligt lag är brott. Ett brott riktat mot en enskild person kan få konsekvenser för fler än den direkt drabbade. Vid till exempel en misshandel, är först och främst den misshandlade ett brottsoffer men även den misshandlades anhöriga anses som brottsoffer. Alla brottsoffer har inte åtalsrätt i det brott som de blivit drabbade av. Endast då adekvat kausalitet föreligger mellan brottet och skadan kan någon bli målsägande.

Att veta vem som är målsägande är viktigt av flera anledningar. Endast de som är målsägande har enskild åtalsrätt, rätt att ange vissa brott och rätt att föra talan om enskilt anspråk i anledningen av brottet.

2.2 Vem blir målsägande?

Endast vissa brottsoffer har rätt att under vissa förutsättningar väcka åtal mot gärningsmannen. Dessa kallas i svensk rätt för målsägande. Definitionen av begreppet målsägande finns i RB 20:8, 4 st.

Målsägande är den, mot vilket brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada

I ett misshandelsfall är den misshandlade målsägande. Vid trafikbrott där ingen kommer till skada finns ingen målsägande. Ibland kan det finnas flera målsägande. Om det visar sig att fel person anges som målsägande utgör det ett rättegångshinder.

De tre olika rättsfakta som konstituerar målsäganderätt är vaga och mångtydiga. Avses med uttrycket den mot vilket brott är begånget sådana personer som direkt berörts av vissa fysiska handlingar eller åsyftas personer som berörts av ett brotts rättsliga verkningar eller verkningar av immateriell art? Vad menas med förnärad? Åsyftas härmed den som faktiskt känt sig kränkt? Detta rekvisit kanske har den innebörden att blott vissa känslotillstånd grundar målsäganderätt. Kanske krävs det att känsloupplevelserna skall vara av en viss intensitet. Rekvisitet skada torde kunna betyda materiell skada, immateriell skada, och ersättningsgill skada.

Satser som har till syfte att klargöra vilken innebörd en term har är ofta definitioner.⁵ Man skiljer mellan två typer av definitioner, nämligen

---

⁵ Evers, s. 34

språkbruksbestämmande eller stipulativa samt språkbruksbeskrivande eller lexikaliska. Den stipulativa definitionen uttrycker en rekommendation, ett påbud eller en avsikt att använda ett ord i en viss betydelse. En lexikalisk definition är ett påstående om att ett ord har en viss angiven betydelse i ett visst språkbruk. Sådan definition är antingen sann eller falsk.⁶ Evers har uttalat att definitioner i lagar bör tolkas som stipulativa definitioner och att man har svårt att tänka sig fall då en legaldefinition skulle vara lexikalisk.⁷

Målsägandebegreppet har funnits i svensk rätt långt innan definitionsregeln formulerades. Under landskapslagarnas tid och under medeltiden ansågs det självklart vem som var målsägande och någon allmän definition av begreppet fanns ej. Definitionen återfinns för första gången i 1832 års förslag till criminallag. Med definitionsregeln avsåg man ej att ge begreppet en ny innebörd utan snarare fastställa begreppet såsom det uppfattats i praxis. Någon ändring av praxis var ej eftersträvad. Då ett begrepp blivit bestämt genom en stipulativ definition skall det alltid ha samma betydelse i det angivna sammanhanget. Målsägandebegreppet borde därför alltid ha samma innebörd vid tillämpning av olika processuella bestämmelser som rör målsägandens ställning i brottmålsprocessen. Emellertid är det möjligt att definitionsregeln inte följts helt undantagslöst.⁸

En person kan enligt definitionsregeln endast vara målsägande ifråga om brott och således ej ifråga om gärningar som ej är att beteckna som brott. Enligt BrB 1:1 avses med brott gärning, för vilken i brottsbalken eller annan lag eller författning är stadgat straff som sägs i BrB 1:3.

Endast målsägande har rätt att väcka enskilt åtal, rätt att föra en eventuell skadeståndstalan i samma huvudförhandling som brottmålet samt rätt att biträda åtal väckt av åklagare. En målsägande kan inte vittna och behöver således inte avlägga vittnesed.

Notera att bolag, föreningar och stiftelser kan vara målsägande. Med målsägande jämställs i vissa hänseenden hans efterlevande.⁹

2.2.1 Den mot vilken brott är begånget

Ofta är det lätt att peka ut den mot vilken ett brott är begånget t.ex. då det fysiska angreppet riktat sig mot en bestämd person eller då brottbeskrivningen i straffbestämmelsen ger anvisning om mot vem brottet kan anses riktat emot.¹⁰ Vid åtskilliga brottstyper är det emellertid oklart mot vem brottet kan anses begånget. Vid förfalskning är det ofta flera målsägande, den vars namn blivit förfalskat och den eller de som blivit vilseledd eller vilseledda. Även vid andra typer av

---

⁶ Evers, s. 34

⁷ Evers, s. 38

⁸ Heuman, s. 34

⁹ Fitger 20:5

¹⁰ Ekelöf II, s. 65 f.

förmögenhetsbrott kan det vara tveksamt vem som är målsägande. Om en person blivit ruinerad genom förskingring är till exempel hans eller hennes borgenärer inte målsägande.¹¹ Om någon kör rattfull utan att en olycka händer finns det ingen målsägande, trots att ett brott är begånget. Någon målsägande har man inte kunnat finna vid brottet hets mot folkgrupp.¹²

Doktrinen anser att man kan bestämma vem som anses som målsägandebiträde med ledning av läran om brottets skyddsintresse. Målsäganderätt anses således tillkomma den som är bärare av det intresse som skyddas genom straffbudet ifråga.¹³ Av praxis att döma kan man dra den slutsatsen att definitionsregelns första rekvisit har den innebörden att målsäganderätt inte tillkommer andra än dem vilkas intressen skyddas genom straffbudet ifråga.

2.2.2 Den som blivit förnärad av brott

I litteraturen råder delade meningar om vilken innebörd rekvisitet *förnärad* kan ha. Hagströmer anser att därmed avses den som genom brottet lidit intrång i något i något sitt rättsligen skyddade intresse.¹⁴

Olivecrona har uttalat att den till sitt innehåll obestämbara satsen om målsäganderätt för den som blivit förnärad genom brottet utgör en hänvisning till att man kan gå utanför de kategorier med vilka man rör sig i läran om angreppsobjekten.¹⁵ I ett annat sammanhang har Olivecrona uttalat att det vore orimligt att låta den enskildes känsla av kränkningen vara avgörande för målsägandeställningen, detta torde ej vara avsett med lagen.¹⁶ Ekelöf menar att termen *förnärad* är så vag att den ger föga vägledning och att detta rekvisit kommer att spela en underordnad roll i praxis.

I svensk rättspraxis kan man ej finna några fall där rekvisitet *förnärad* blivit föremål för utläggning i domskälen.¹⁷

2.2.3 Den som lidit skada av brott

Definitionsregeln i RB 20:8 st. 4 hade ursprungligen sin plats i SL 6:8. SL 6 kap. innehöll regler om skadestånd. Detta kapitel har ersatts av skadeståndslagen.

---

¹¹ Ekelöf II, s. 65

¹² NJA 1988, s. 39

¹³ I NJA 1911 s. 42 uttalade HD att S icke som aktieägare vore behörig att föra talan om ansvar för brott som förövats av mot aktiebolaget. Se även NJA 1912 s. 344 och NJA 1912 s. 95. Anmärkningsvärt är att HD inte har undersökt om bolagsborgenär eller aktieägare kunnat anses som målsägande på den grunden att de lidit skada av brottet. I de nämnda fallen hade aktieägare och borgenärer lidit ekonomisk skada på grund av brotten.

¹⁴ Hagströmer, Efterlämnade föreläsninganteckningar i svensk straffrätt, s. 27

¹⁵ Olivecrona, s. 74.

¹⁶ Olivecrona, s. 78

¹⁷ Heuman, s. 37

Flertalet författare har uttalat att med skada menas i definitionsbestämmelsen sådan skada som brottslingen var skyldig att ersätta enligt bestämmelserna i SL 6 kap.¹⁸ Vissa författare har menat att rekvisitet skada inte kan givas en vidsträcktare innebörd än så.¹⁹ Olivecrona har uttalat att med uttrycket *den som lidit skada* förstås envar som enligt civilrättsliga regler skall ha skadestånd sig tilldömt.²⁰

Vad beträffar innebörden av rekvisitet *skada* torde två olika huvuduppfattningar förekomma i den svenska doktrinen. Vissa författare menar att målsäganderätt tillkommer den skadelidande om denne ägt rätt till skadestånd enligt reglerna i SL 6 kap. Andra författare är av den åsikten att den som lidit skada genom brottet är målsägande så snart han är berättigad till skadestånd och detta oberoende av vilka skadeståndsrättsliga regler som gör honom ersättningsberättigad.

Åtalsrätt kan ej anses tillkomma den som ej lidit skada genom brottet men som är berättigad till skadestånd enligt culparegeln i anledning av skada som uppkommit i samband med brottet. Vid brottet misshandel tillkommer målsäganderätt den misshandlade men inte ägaren till den demolerade lägenheten trots att han är berättigad till skadestånd. Målsäganderätt är alltså inte alltid knutet till skadeståndsrätt i samband med brott.

I doktrinen har man framfört tanken att målsägandebegreppet skulle kunna bestämmas utifrån en processuell uppfattning.²¹ Med processuell uppfattning menas här att målsäganderättsfrågan avgöres med hänsyn taget till de ändamålsöverväganden som uppstår den aktuella lagtexten. Till exempel skall vid avgörandet av om en enskild person är behörig att som målsägande föra ansvarstalan fästa avseende vid den funktion som den enskilda åtalsrätten kan ha. Då man ska ta reda på om en person ska anses som målsägande enligt RB 36:1 skall enligt den processuella uppfattningen hänsyn tagas till det skäl som motiverat regeln om förbud för målsäganden att vittna. Frågan hur långt förbudet för en målsägande att vittna går är i viss mån omstridd.²²

När målsäganderättsfrågor uppkommit i rättspraxis har det nästan alltid rört sig om fall då den enskildes behörighet att föra ansvarstalan ifrågasatts. Detta medför att det med ledning av praxis endast kan utredas om målsäganderättsfrågor avgöres under beaktande av de processuella ändamålssynpunkter som uppstår reglerna om målsägandens åtalsrätt. Praxis ger inget besked om processuella ändamålsöverväganden vid tillämpning av RB 36:1. Praxis kan ej heller ge besked om målsägandebegreppet givits en enhetlig innebörd. Anledningen härtill är att det

---

¹⁸ Ekelöf II, s. 65

¹⁹ Ekelöf II, s. 65, Hagströmer, Efterlämnade föreläsninganteckningar i svensk straffrätt, s. 27

²⁰ Olivecrona, s. 73

²¹ Ekelöf II, s. 67

²² Fitger s. 36:6-36:8

saknas avgöranden som berör målsäganderättsfrågans bedömning vid andra bestämmelser än dem som reglerar målsägandens åtalsrätt.²³

---

²³ Heuman, s. 57

3 Polisanmälan och förundersökning

En förundersökning skall inledas om polis eller åklagare får anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal begåtts (RB 23:1, 1 st) sättet på vilket brottet kommer till polisens kännedom varierar, det vanligaste är att någon polisanmäler brottet.

Under förundersökningen är det polisens uppgift att utreda om ett brott har blivit begånget och i så fall av vem. Under denna utredning genomför polisen ofta förhör med målsäganden och vittnen om sådana finns. Åklagaren skall sedan sammanställa uppgifterna för att kunna bedöma om det finns tillräckliga skäl att väcka åtal. Under förundersökningen skall målsäganden tillfrågas om han/hon har några skadeståndsanspråk gentemot förövaren. (Förundersökningskungörelsen 13a § 1 st). Ytterligare ett skäl till förundersökningen är att den misstänkte ska få inblick i utredningen och därigenom få möjlighet att förbereda sitt försvar samt möjlighet att uttala sig om utredningen.²⁴

Är brottet av enkel beskaffenhet leder i allmänhet polisen hela förundersökningen. Om offentlig försvarare bör förordnas eller om tvångsmedel skall användas, kan åklagaren bli förundersökningsledare även i mål av enkel beskaffenhet. Vad gäller övriga brott, vanligen grövre, skall åklagaren överta ledningen av förundersökningen från polisen, så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet.²⁵

Åklagaren måste vara objektiv och ta hänsyn till saker som talar både för och emot den misstänktes skuld. Det är en vanlig missuppfattning att åklagaren på något sätt fungerar som målsägandens biträde i ansvarsdelen.

Målsägandens uppgift under förundersökningen är att lämna upplysningar till polisen, som åklagaren sedan eventuellt kan använda som bevis.

En förundersökning kan avslutas på två sätt:

1. Åklagaren väcker åtal.
2. Åklagaren lägger ner förundersökningen, till exempel på grund av brist på bevis. Ett annat skäl kan vara att åklagaren inte anser att ett brott har begåtts.

En förundersökning är hemlig för den målsägande som inte är part. Målsägande är part om han/hon har skadeståndsanspråk eller begärt att få biträda ett väckt åtal. Den misstänkte har, så snart åtal väckts, alltid rätt att få ta del av förundersökningen. (RB 23:21)

---

²⁴ Ds 1993:29, s.29

²⁵ Ekelöf V, s. 99-100

I brottmål väcks åtal genom stämning. Stämningsansökan skall bland annat innehålla grunden för åtalet; gärningsbeskrivningen (RB 45 kap 4 § 3 p). Med hjälp av gärningsbeskrivningen kan rätten bereda målet till huvudförhandlingen och för den tilltalade underlättas förberedelsen för svaromålet.²⁶ I stämningsansökan skall även åklagaren uppge de lagrum som är tillämpliga för gärningsbeskrivningen. Vid till exempel misshandel skall det anges hur misshandeln utövades och vilken skada som tillfogats brottsoffret. Enligt RB 45 kap 5 § 1 p får väckt åtal inte ändras. Gärningsbeskrivningen kan under huvudförhandlingen justeras utan att något läggs till. Detta innebär att åklagaren har ett ansvar att täcka in alla de moment som kan bli tillämpliga vid bedömningen av ansvarsfrågan i gärningsbeskrivningen. Detta kan leda till att brottsoffret inte får den upprättelse han/hon önskar gentemot gärningsmannen i de fall åklagaren lämnar en ofullständig gärningsbeskrivning och att målet på grund av detta får en annan utgång än den tänkta.

Enligt RB 23 kap 21§ 1 st skall protokoll föras över vad som framkommit under förundersökningen som är av betydelse för utredningen. Åklagaren skall i de fall åtal väckts, lämna in förundersökningsprotokollet eller anteckningar från förundersökningen till rätten (RB 45 kap 7§). Uppgift huruvida målsäganden vill bli underrättad om tidpunkt för huvudförhandling i målet och uppgift om att underrättelse skett till målsäganden enligt FuK 13 a, 13 b, 13 c §§ skall antecknas i förundersökningsprotokollet. Rikspolisstyrelsen rekommenderar att alla sådana uppgifter om målsäganden bör antecknas på en särskild blankett som fogas till förundersökningsprotokollet. Anteckningarna blir då tillgängliga för polis, åklagare och domstolar. Dessa uppgifter kan också vara till hjälp för Brottsoffermyndigheten vid bedömningen huruvida en ansökan överskridit preskriptionstiden eller inte.²⁷

Om åklagaren beslutar att åtala den misstänkte, har denne rätt att på begäran få en kopia av förundersökningsprotokollet (RB 23 kap 21 § 4 st). Motsvarande rätt finns inte för målsäganden i de fall han eller hon inte är part, genom till exempel ett yrkande om enskilt anspråk. Är målsäganden part har han eller hon samma rätt att ta del av förundersökningsprotokollet, det vill säga förhörprotokoll och annan bevisning, som den tilltalade enligt reglerna och partsinsyn i 14 kap 5 § sekretesslagen. I Brottsoffer i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29) föreslogs att RB 23 kap 21 § 4 st skulle ändras så att även målsäganden som inte är part i målet skulle kunna få en kopia av protokollet. Bland remissinstanserna var få positiva. Riksåklagaren avstyrkte förslaget med motiveringen att det skulle kunna få allvarliga konsekvenser i vissa typer av mål. Som exempel tog RÅ upp det så kallade buggningsmålet, där processen skulle varit omöjlig att genomföra på grund av att det skulle kollidera med sekretesslagens regler (bl.a. SekrL 5 kap 1 § och 9 kap 17 § 1 st)²⁸.

---

²⁶ Ekelöf V, s. 135

²⁷ Rikspolisstyrelsen, brev till samtliga polismyndigheter 1994-06-21

²⁸ Lagrådsremiss över Ds 1993:29, 1993, s. 36-39

3.1 Förhör med barn

Vid förhör med barn under 18 år skall polis och åklagare iaktta speciella regler (FuK 17-19 §§). Förhørsledaren skall ha "särskild fallenhet" för uppgiften. FuK 17 § anger att förhör med barn under 18 år skall planeras och verkställas så att det inte uppkommer fara för att barnet tar skada och att särskild varsamhet bör verkställas så att det inte uppkommer fara för att barnet tar skada och att särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Man bör noga se till att ingen uppmärksamhet väcks kring förhöret. Förhöret får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Förhör bör äga rum endast en gång om inte omständigheterna kräver annat.

Någon som äger särskild sakkunskap i barn- eller förhörpsykologi bör biträda vid förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga om denna är av avgörande betydelse för utredningen. En sakkunnig bör också närvara om det kan vara av betydelse med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet (FuK 19 §).

Är barnet under 15 år bör föräldrar eller annan närvara under förhöret. (RB 23:10).

När det gäller barns *vittnesmål* i rättegången stadgas det i RB 36 kap 4 § att rätten, med hänsyn till omständigheterna, skall pröva om barn under 15 år behöver medverka. Vidare behöver ett vittne under 15 år inte avlägga ed (RB 36 kap 13 § 1 p). Slutligen får tvångsmedel inte användas för att framtinga en vittnesutsaga från barn under 15 år (RB 36 kap 22 § 1 st)

Observera att specialbestämmelserna om barn i rättegången endast gäller vittnen och inte målsägande. Är barnet målsägande, gäller samma regler som för en vuxen.

3.2 Polisens kontakt med målsäganden

När ett brott har begåtts kommer brottsoffret i allmänhet tämligen omgående i kontakt med polisen. Det kan vara med en uttryckande polisbil eller med personal på en polisstation i samband med att brottsoffret polisanmäler händelsen. Ofta hålls här ett första förhör. Det är brukligt att anmälaren vid detta tillfälle får information om till exempel ersättning från försäkringsbolag i de fall där någon form av skada uppstått. Vid vissa situationer brukar polisen också, av praktiska skäl, informera om vilka följder en anmälan kan få.

När en polisanmälan skett kör "maskineriet" igång. Anmälaren är inte alltid beredd på följderna av sin anmälan. När polisens utredare tar den första kontakten efter anmälan med målsäganden, ibland 2-3 månader efter brottet skett, kan målsäganden ångra sig och "vill ta tillbaka sin anmälan". Detta är formellt inte möjligt, eftersom ett brott nästan alltid står under allmänt åtal. I praktiken är målsägandeförhöret ofta det enda bevismedlet förundersökaren har,

exempelvis vid brott begångna i hemmen. Ångrar sig målsäganden har förundersökningsledaren ofta inget annat val än att lägga ner förundersökningen i brist på bevis. Förlikningsrätten för den brottsdrabbade lever alltså i praktiken kvar i en annan form och med ett annat namn.

Hur ofta kontakten sker under förundersökningen mellan målsäganden och polisen, beror på en mängd olika omständigheter. Syftet med kontakten är att polisen behöver uppgifter som ska ligga till grund för ett eventuellt åtal. Ofta ringer brottsoffret till polisen och ställer frågor. Har gärningsmannen blivit gripen tas i regel kontakt med målsäganden. Blir brottet uppklarat kontaktas målsäganden. Om tvångsmedel skall användas kan polisen ta kontakt med målsäganden för att höra hans/hennes inställning. Av utredningstekniska skäl får dock målsäganden inte samma inblick i utredningen som den misstänkte. Målsäganden får ofta inte heller ta del av viktigare beslut som fattas.

Vid våldsbrott brukar vissa av polisens utredare föredra en personlig kontakt med brottsoffret. Märker utredaren att brottsoffret är i psykisk obalans brukar information ges om hur brottsoffret kan få kontakt med kvinnojouren eller brottsofferjouren.

Hur omfattande kontakten mellan polisen och brottsoffret är kan variera beroende på den enskilde polismannens inställning och på brottets art. En annan faktor som kan spela in är om brottet utreds i ett litet samhälle där alla känner alla eller i en större ort. Det är alltså svårt att säga generellt vilken hjälp och information målsäganden får.²⁹

3.2.1 Polisens informationsskyldighet

FuK 13 a § 1 st 1 p stadgar att målsäganden om möjligt skall underrättas om att åklagaren kan föra målsägandens talan i mål om enskilt anspråk (t.ex. skadeståndstalan) i brottmålsrättegången och om möjligheterna att få ersättning enligt brottskadelagen. I samband med detta bör målsäganden upplysas om de regler som gäller för handläggningen av sådana anspråk (FuK 13 a § 1 st 2 p).

Om brottet kan föranleda rätt till målsägandebiträde eller beslut om besöksförbud skall målsäganden underrättas om de regler som gäller för dessa rättigheter (FuK 13 a § 2 st)

Målsäganden skall också i lämplig utsträckning ges information om reglerna om stödperson, om möjligheterna att få allmän rättshjälp och juridisk rådgivning samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp (FuK 13 a § 3 st)

---

²⁹ Fredriksson, Malm s.36

Målsäganden skall vidare tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om beslut om att förundersökning inte skall inledas eller att en inledd förundersökning skall läggas ned, beslut om att åtal inte skall väckas, tidpunkt för huvudförhandling samt dom i målet (FuK 13 b §).

Om en anhållen eller häktad person avviker, skall målsäganden underrättas om det är påkallat (FuK 13 c §).

Beslutas att förundersökning inte skall inledas eller att en inledd förundersökning skall läggas ned eller att åtal inte skall väckas, skall underrättelse ske till målsägande som angett brottet, anmält enskilt anspråk i anledning av brottet eller begärt att bli underrättad. Har den som övertagit målsägandens anspråk gjort anmälan om enskilt anspråk, skall även han/hon underrättas (FuK 14 § 2 st). Information om att polisen beslutat att inte inleda eller lägga ned förundersökningen behöver inte lämnas till målsäganden om det inte finns någon som är skäligen misstänkt för brottet. Underrättelse till målsäganden om detta skall dock ske om målsäganden begärt det (FuK 14 § 3 st). Någon generell bestämmelse om att målsäganden fortlöpande skall informeras om andra viktiga händelser i brottsutredningen finns dock inte.

Med anledning av bestämmelserna i FuK 13 a, 13 b och 13 c §§ har Rikspolisstyrelsen i samråd med Riksåklagaren utarbetat blanketten ”Underrättelse och information m.m. till målsäganden”. I blanketten redovisas den information som polismannen skall ge målsäganden i kronologisk ordning med rutor som efterhand skall ikryssas.

3.3 Åklagarens kontakt med målsäganden under förundersökning

I de fall då en åklagare är förundersökningsledare tar åklagaren i allmänhet endast kontakt med målsäganden om en trovärdighetsbedömning av målsäganden är påkallad av någon anledning. I rutinärenden träffas inte åklagaren och målsäganden förrän vid en eventuell huvudförhandling. Kontakt kan också uppstå på andra sätt. Vissa åklagare föredrar att innan huvudförhandlingen ta kontakt med ett brottsoffer som blivit utsatt för en särskilt kränkande handling, på grund av att någon form av förtroende kan gagna målet. Målsäganden kan också till exempel ringa och vara nyfiken eller orolig. Uppstår någon form av hot mot målsäganden, tar åklagaren naturligtvis kontakt med målsäganden.

Åklagaren bör som förundersökningsledare eftersträva att målsäganden så tidigt som möjligt får kännedom om de regler som gäller för talan om enskilt anspråk.

Enligt RB 22 kap 2 § åläggs åklagaren att föra målsägandens talan om enskilt anspråk som grundas på brott om det kan ske utan väsentlig olägenhet och om anspråket inte är uppenbart ogrundat (Prop 1987/88:1, s 8).

I åklagarinstruktionen framhävs betydelsen av att målsägandens enskilda anspråk utreds med största noggrannhet redan under förundersökningen, i synnerhet när det är fråga om sexual- och våldsbrott där anspråket gäller annat än ren sakskada. I dessa fall bör speciell uppmärksamhet riktas mot vad ersättningskravet avser, till exempel kostnader för läkarvård, förlorad arbetsförtjänst eller ideellt skadestånd till exempel för sveda och värk.

I de fall den misstänkte är häktad och huvudförhandling hålls kort tid efter brottet krävs praktiska lösningar från utredningsmän och åklagare för att det enskilda anspråket skall kunna utredas på ett tillfredsställande sätt. Det är dock oundvikligt att anspråk om personskador och ideellt skadestånd i vissa fall får avskiljas och behandlas i den för tvistemål stadgade ordningen.

Åklagaren har ingen lagstadgad skyldighet att ta personlig kontakt med målsäganden under förundersökningen. När det är fråga om grova brott mot person kan ersättningsfrågan i enstaka fall kräva att åklagaren personligen talar om förutsättningarna för drivandet av ett ersättningskrav i brottmålet. Det är ur bevisvärderingssynpunkt i många fall viktigt att åklagaren närvarar vid förhör med målsäganden. Vid dessa tillfällen bör det vara naturligt för åklagaren att ta upp aktuella frågor med målsäganden.

I lagstiftningsarbetet har man förkastat tanken på att införa en generell regel om direkt kontakt mellan åklagare och målsägande innan huvudförhandlingen. Att det inte finns någon lagstadgad skyldighet för åklagaren att ta personlig kontakt med målsäganden beror främst på åklagarens skyldighet att vara objektiv. I de fall målsäganden själv kontakter åklagaren och begär ett sammanträffande bör åklagaren vanligen gå med på detta om tjänsten medger det och ett sammanträffande inte skulle framstå som meningslöst.

Vid sexualbrott och svåra våldsbrott innebär utredningen av ansvarsfrågan att målsäganden utsätts för press. Det är i dessa fall av värde att åklagaren tillsammans med målsägandebiträde eller stödperson sammanträffar med målsäganden innan huvudförhandling och redogör för vad en huvudförhandling innebär rent praktiskt, vilka förhållanden som kan komma upp, vilka frågor som kan komma att ställas osv. Denna information kan göra att målsäganden känner sig lite bättre till mods inför huvudförhandlingen. Åklagarens objektivitetsplikt får emellertid inte åsidosättas. Vid sammanträffande med målsäganden innan huvudförhandling bör åklagaren se till att en tredje man är närvarande för att undvika påståenden om ett otillbörligt förfarande.

Endast i de fall en anhållen eller häktad avviker skall målsäganden underrättas om detta är påkallat (FuK 13 c §). När det gäller ett frigivande av en anhållen eller häktad kan en särskild underrättelse till målsäganden i allmänhet inte bli aktuell. I de fall av kvinnomisshandel eller andra långvariga eller allvarliga frids- eller våldsbrott kan ett meddelande till målsäganden vara påkallat.

Det är uppenbart att det i de måltyper som anges i lagen också ankommer på åklagaren att vara observant på eventuellt behov av juridiskt biträde åt den som drabbats av brott. I sådana fall åligger det åklagaren att enligt RB 23 kap 5 § göra anmälan om detta till rätten.

Vid beslut att inte inleda förundersökning och vid beslut att ej väcka åtal skall underrättelse lämnas till målsägande som angett brottet eller anmält enskilt anspråk i anledning av detta. Detsamma gäller för det fall en målsägande särskilt begärt att få sådan underrättelse. Har den som övertagit målsägandens anspråk gjort anmälan om enskilt anspråk skall också denne underrättas. Åklagarmyndighetens underrättelseskyldighet gäller oberoende av om någon delgivits skälig misstanke för brottet eller ej.³⁰

Målsäganden skall tillfrågas om han vill bli underrättad om beslut som innebär att förundersökning inte skall inledas eller att inledd förundersökning skall läggas ned och om beslut om att inte väcka åtal.

Underrättelser om åklagarbeslut sker vanligen enligt rutiner med standardformuleringar som används vid respektive myndighet. I flertalet fall är dessa rutiner väl ägnade att tillgodose informationskraven. Det förekommer dock fall där åklagaren bör överväga att frångå den sedvanliga rutinen med endast ett kortfattat meddelande. Framförallt då fråga är om vissa våldsbrott förekommer det att målsäganden inte kan förväntas förstå innebörden till exempel av ett beslut att ett brott inte kan styrkas, vilket av målsäganden felaktigt inte sällan uppfattas som om han inte blivit trodd när han uppgett att han blivit utsatt för brott. Åklagaren kan i sådana fall överväga om standardutformningen av underrättelse till målsäganden bör kompletteras med en kortare förklarande text eller om underrättelse bör ges på annat sätt. Det bör påpekas att det inte får förekomma att det i underrättelsen anges ytterligare beslutsskäl, utan endast att en kort förklaring lämnas om innebörden i beslutet.

I vissa enstaka fall, främst i mål avseende grova sexualbrott, bör åklagaren också överväga om underrättelse att avsluta förundersökningen utan att åtal väcks bör lämnas till målsäganden genom en muntlig underrättelse.

---

³⁰ Fredriksson, Malm s. 39

3.4 Målsägandebiträdets uppgifter under förundersökningen

Att vara målsägande i en brottmålsprocess är mer eller mindre psykiskt ansträngande för alla människor. Vid förundersökningen i sexualmål ställs väldigt höga krav på utredningen. Målsäganden kan utsättas för krävande frågor om intima detaljer. Förhören är nödvändiga men det är viktigt att målsäganden fått klart för sig orsaken till varför en viss typ av frågor måste ställas.

Målsägandebiträdet bör hålla målsäganden underrättad om hur förundersökningen fortlöper samtidigt som biträdet utgör ett socialt stöd, som målsäganden kan vända sig till om han/hon känner oro inför den kommande huvudförhandlingen. Målsägandebiträdet bör även ge målsäganden information om vilka stödåtgärder samhället kan erbjuda genom brottsofferjour, kvinnojour, socialtjänst, sjukvård och BRIS.

Målsägandebiträdet har rätt att närvara vid alla målsägandeförhör som sker hos polis, åklagare och domstol under förundersökningen (RB 23:10).

Målsägandebiträdet har, efter avslutad förundersökning, alltid rätt att för målsägandens räkning utfå en kopia av förundersökningsprotokollet (Sekretesslagen 5:1, 9:18 och expeditionskungörelsen [1964:618] 8 § p6).

Se särskilt kapitel 6 om målsägandebiträde

3.5 Målsägandens rätt till information

En person som drabbats av ett brott har ofta behov av information, både om sitt mål och om processen i allmänhet. Många brottsoffer upplever att de inte får tillräckligt med information. Polis och åklagare är skyldiga att lämna viss information. Denna skall lämnas till målsäganden så tidigt som möjligt – helst bör polisen lämna den redan vid anmälningstillfället. Har polisen ej lämnar upplysningar åligger det åklagaren att informera målsäganden. Med andra ord är det i sista hand åklagarens ansvar att målsäganden blir informerad.

Målsägandens rätt till information är reglerad i FuK 13 a-c§§. Någon generell bestämmelse om att målsägande fortlöpande skall informeras om andra viktiga händelser i brottsutredningen finns inte.

Målsäganden har rätt till följande information:

- Målsäganden skall om möjligt underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra målsägandens talan om enskilt anspråk (t.ex. skadeståndstalan) i anledning av brott.
- Målsäganden skall underrättas om möjligheterna att få brottsskadeersättning
- Målsäganden ska få upplysningar om reglerna och handläggningen av anspråk om brottsskadeersättning.

- Målsäganden skall underrättas om vad som gäller i fråga om målsägandebiträde, under förutsättning att villkoren för målsägandebiträde är uppfyllda.
- Målsäganden skall underrättas om möjligheterna att meddela besöksförbud så snart som möjligt, under förutsättning att villkoren för besöksförbud är uppfyllda.
- Målsäganden skall i lämplig utsträckning få information om reglerna om stödperson
- Målsäganden skall i lämplig utsträckning få information om möjligheten att få allmän rättshjälp och rådgivning
- Målsäganden skall i lämplig utsträckning få information om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp

Målsäganden skall tillfrågas om han vill ha information om:

- Beslut om att förundersökning inte skall inledas eller att en inledd förundersökning skall läggas ned eller beslut om att åtal inte skall väckas
- Tidpunkt för huvudförhandling i målet
- Tidpunkt för dom i målet

Målsäganden skall, om det är påkallat, underrättas om:

- En anhållen eller häktad person avviker.

4 Åtalsrätt

4.1 Vem har rätt att väcka åtal?

I Sverige faller de flesta brott under *allmänt åtal* vilket innebär att det är i första hand åklagaren som får väcka åtal (primär åtalsrätt). I de fall åklagaren bestämmer sig för att inte väcka åtal har målsäganden rätt att väcka *enskilt åtal* (subsidiär åtalsrätt). Ytterligare en förutsättning är att han angivit brottet.

I Nja 1981 s 513 hade åklagaren till grund för ett åtal för grov misshandel åberopat en gärningsbeskrivning under vilken angivelsebrottet vållande till kroppsskada också föll. Den tilltalade ansågs inte kunna fällas för det uppsåtliga brottet utan dömdes av hovrätten för vållande till kroppsskada. HD konstaterade att någon angivelse från målsäganden ej förelåg och upphävde hovrättens domslut.

Innan målsäganden bestämmer sig för att väcka enskilt åtal bör han/hon använda sig av den kostnadsfria möjligheten att få åklagarens beslut att inte väcka åtal överprövat. Denna möjligheten står inte omnämnd i lagen. Överprövning innebär att en högre åklagare granskar alla omständigheter i målet en gång till. Det är inte nödvändigt att begära överprövning inom en viss tidsfrist. Alla har rätt till överprövning.³¹

4.2 Beslut om överprövning

Det finns inga formella krav på hur en ansökan om överprövning ska se ut, det enda målsäganden behöver göra är att skriva till åklagarmyndigheten och be att få det aktuella ärendet omprövat.

4.3 Enskilt åtal

Om åklagaren har beslutat att inte väcka åtal kan målsäganden väcka enskilt åtal. Skälen till att vissa brott gjorts till målsägandebrott eller angivelsebrott är främst två. Vid ringa brott som endast kränker intressen av utpräglat enskild karaktär saknar samhället anledning att låta de allmänna åklagarna ingripa, om ej den enskilde givit tillkänna sin vilja att reagera mot brottet.³²

I dessa fall bör målsägandebegreppet ej ges någon vidsträckt tolkning. Endast den person vars intresse främst värnas genom lagen bör kunna få ett allmänt åtal till stånd. Om någon annan person som t.ex. lidit indirekt skada, vore det ej lämpligt om denne kunde framtvunga allmänt åtal, om den omedelbart skadelidande ej önskade något ingripande mot brottslingen.

---

³¹ Ekelöf, Rättegång II, sid.59

³² Heuman, s. 78

Vid en annan grupp av brott har hänsynen till den kränkte föranlett att åtal icke skall kunna komma till stånd om målsäganden motsätter sig detta. Ofta är det den kränktes intresse av att brottet ej skall bringas till allmänhetens kännedom som motiverat att det allmänna åtalet gjorts beroende av målsägandens angivelse (se BrB 8:13 st1, 9:12 st. 2, 10:10 st. 1).

Då flera personer kan anses som målsägande ifråga om ett angivelsebrott är det möjligt att nödvändig processgemenskap måste krävas för att målsägandenas intressen skall kunna tillvaratas. Om en målsägande önskar undvika den publicitet som är förenad med allmänt åtal och härvid motsätter sig åtal, vore det olyckligt om åtal kunde komma till stånd på den andre målsägandens initiativ.

Det är mycket ovanligt med enskilda åtal på grund av de konsekvenser det kan få för målsäganden. Om målsäganden förlorar målet får denne stå för samtliga rättegångskostnader (även motpartens). Om kvalificerad juridisk personal i form av åklagare i två instanser bedömt att *tillräckliga skäl* för åtal inte föreligger, löper den som väcker enskilt åtal risk att själv åtalas för *obefogat åtal*. Rekvisitet sannolika skäl i BrB 15 kap 5 § 3 st erbjuder i och för sig något bredare marginaler vad gäller bedömningen av hur starka skälen för väckande av åtal skall vara. Det finns ett glapp mellan sannolika skäl i BrB 15 kap 5 § 3 st och tillräckliga skäl i RB 23 kap 2 § som tillåter viss spekulation. Visar det sig emellertid att den som väcker enskilt åtal inte når upp till sannolika skäl, leder detta till *obefogat åtal*. Enskilda åtal förekommer bland annat på grund av nyss nämnda svårigheter nästan inte i verkligheten.³³

I de fall åklagaren har väckt åtal har målsäganden möjlighet att medverka aktivt i processen genom att biträda åtalet. Om målsäganden biträder åtalet har han/hon rätt att ta del av förundersökningsprotokollet och ställa frågor under huvudförhandlingen. (RB 20:8).

Det räcker för målsäganden att muntligt meddela åklagaren att han/hon önskar biträda åtalet.

Målsäganden har således en subsidiär åtalsrätt beträffande brott som hör under allmänt åtal. Att han inte har samma rätt som åklagaren att åtala sådana brott har flera orsaker. Det är tveklöst så att åklagaren är den som är lämpligast att utföra åtal för brott som hör till denna kategori. I fråga om såväl utredningens fullständighet som materialets ändamålsenliga framförande erbjuder det allmänna åtalet större garantier för en tillfredsställande rättskipning än det enskilda. Till stöd för att helt utesluta målsäganden från rätt att åtala brott som ligger under allmänt åtal kan anföras att när strafflagstiftningen hänför ett brott under allmänt åtal däri ligger ett uttryck för samhällets särskilda intresse av att brottet beivras. Ett avskaffande av målsägandens åtalsrätt skulle å andra sidan inte stå i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen. Det var den här inställningen som lagstiftaren intog vid tillkomsten av RB.

---

³³ Heuman, s. 79

Två synpunkter som man brukar tillmätas betydelse som grund för att målsäganden tillerkänns åtalsrätt beträffande brott som hör under allmänt åtal är upprättelsefunktionen och kontrollfunktionen. Den som har blivit kränkt genom ett brott anses böra ha möjlighet att skaffa sig upprättelse genom en process i vilken den brottslige fälls till ansvar. Denna funktion hos det enskilda åtalet torde ha sin rot i målsägandens urgamla rätt att utkräva vedergällning för en begången oförrätt. Kontrollfunktionen brukar beskrivas på det viset att åtalsrätten för målsäganden kan vara av betydelse som ett medel att kontrollera att åklagarna fullgör sina skyldigheter i fråga om att beivra brott och inte utan tillräcklig grund avstår från att åtala. Vanligen framhålls att denna kontroll kan ha särskild betydelse i politiskt upprörda tider.

Frågan om målsäganden bör ha kvar sin subsidiära åtalsrätt är inte oomstridd. Åtalsrättskommittén föreslog i sitt betänkande SOU 1976:47 att den skulle avskaffas. I prop. 1981/82:41 tog emellertid departementschefen avstånd från förslaget.³⁴

---

³⁴ Fitger 20:36

5 Rättshjälp

För att säkerställa allas likhet inför lagen oberoende av ekonomiska förutsättningar tillkom rättshjälpslagen (1972:429). Enligt huvudregeln har envar rätt till rättshjälp i alla rättsliga angelägenheter om hjälpbehov föreligger. Detta oavsett om ärendet behandlas av domstol, förvaltningsmyndighet eller utomstående part.

Av de alternativ av rättshjälp som finns att tillgå är det endast allmän rättshjälp och juridisk rådgivning brottsoffer kan använda sig av. Övriga rättshjälpsalternativ är rättshjälp åt misstänkt i brottmål samt rättshjälp genom offentligt biträde. Allmän rättshjälp innebär att staten betalar samtliga kostnader i det aktuella ärendet, exempelvis kostnader för juridiskt biträde, resa och uppehälle för den sökande, bevisning och i vissa fall expeditionsavgifter vid domstolar och förvaltningsmyndigheter. Juridisk rådgivning lämnas av en jurist på advokatbyrå under högst två timmar. Målsäganden måste vara part i processen för att få denna hjälp. Det räcker inte att målsäganden enbart skall höras i en eventuell rättegång. Juridisk rådgivning lämnas mot fast avgift som antingen kan rabatteras eller helt tas bort.

Tre krav skall vara uppfyllda för att allmän rättshjälp skall beviljas.

1. Hjälpbehov måste föreligga.
2. Sökanden får inte erhålla hjälp från annat håll (tex. offentlig försvarare).
3. Sökandens årsinkomst får ej överstiga 260 000

Sökanden skall efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen genom att betala rättshjälpsavgift. Rättshjälpsavgiften består av två delar; grundavgift och tilläggsavgift. Grundavgiften bestäms i samband med att allmän rättshjälp beviljas och betalas redan i ärendets inledningsskede. Sökandens inkomstförhållanden avgör grundavgiftens storlek. Tilläggsavgiften, som skall motsvara en procentuell andel av de kostnader som uppkommit i ärendet, bestäms inte när rättshjälpsärendet inleds. Däremot fastställs den procentsats efter vilken sökanden skall betala tilläggsavgift och vidare bestäms det högsta beloppet för tilläggsavgiften, det vill säga vad sökanden som mest kan betala i tilläggsavgift. Förskott på tilläggsavgiften tas ut under ärendets handläggning.

Enligt Rättshjälpslagen 21 § kan advokat, biträdande jurist eller annan lämplig person förordnas som biträde. Annan lämplig person kan till exempel var juridiskt kunnig person med speciella kunskaper om brottsoffers rättigheter och reaktioner. Sökanden kan själv föreslå någon som biträde. Denna person skall förordnas om inte detta innebär avsevärt ökade kostnader eller särskilda skäl motiverar något annat.

Behöver målsäganden någon annan juridisk hjälp än den som polisen, åklagaren, målsägandebiträdet eller domstolen kan erbjuda finns det, enligt Rättshjälpslagen 46-48 §§, möjlighet att på statens bekostnad få juridisk rådgivning. Denna lämnas

av en jurist på en advokatbyrå under högst en timme mot en fast avgift, som antingen kan sättas ned eller helt efterges. Rättshjälp i en sådan situation beviljas fysiska eller juridiska personer i rättslig angelägenhet. Med andra ord måste målsäganden vara part i processen för att få denna hjälp. Det räcker inte att målsäganden enbart skall höras i en eventuell rättegång.³⁵

Information om hur det går till att söka rättshjälp lämnas av den lokala tingsrätten eller av Rättshjälpsmyndigheten i Sundsvall.

---

³⁵ Prop 1993/94:26, s 12

6 Målsägandebitråde och stödperson

6.1 Bakgrund

Under arbetet med att införa de omfattande förändringar i brottsbalkens kapitel om sexualbrott som trädde i kraft 1984 framhölls det från flera håll att speciellt kvinnor som blivit utsatta för sexualbrott, förutom en stödperson, i många fall kunde behöva även juridisk hjälp under rättegång och förundersökning.

Regeringen gav under hösten 1984 Rättshjälpkommittén i uppdrag att ta upp frågan om formerna för denna utvidgade rättshjälp.³⁶ Kommittén redovisade sina förslag i slutbetänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49). Förslaget ledde till lagstiftning genom lagen (1988:609) om målsägandebitråde, som trädde i kraft den 1 juli 1988. Den 1 januari 1991 utvidgades rätten till målsägandebitråde och kom att omfatta fler brott. Ytterligare en utvidgning av lagen trädde i kraft den 1 april 1994. En utredning gällande våld mot kvinnor tillsattes i januari 1996 för att ytterligare granska lagen om målsägandebitråde.

6.2 Vad är ett målsägandebitråde

Ett målsägandebitråde är en juridiskt kunnig person som ger målsäganden hjälp och stöd under förundersökning och huvudförhandling. Ett målsägandebitråde uppbär ersättning av statliga medel och utgör ingen kostnad för målsäganden. Arbetet som målsägandebitråde har dock fler sidor än den juridiska. Ofta har en målsägande psykiska besvär och/eller fysiska skador på grund av det eller de brott hon eller han varit utsatt för och därför har målsägandebiträdet till stor del en kurativ funktion. Eftersom målsägandebiträdet först och främst är jurist, har han eller hon ingen utbildning i psykologi.

De juridiska uppgifter ett målsägandebitråde kan ha är att ge information om målet, föra målsägandens skadeståndstalan i de fall en sådan finns, att juridiskt motivera målsäganden att genomföra förhör med mera.

Eftersom merparten av dem som blir berättigade till målsägandebitråde är kvinnor, väljs de flesta målsägandebiträden bland kvinnliga jurister. Inga speciella instruktioner ges till den som fått ett förordnande som målsägandebitråde. Den enda vägledning som finns när det gäller formen för kontakten mellan brottsoffret och målsägandebiträdet är således lagtexten och dess förarbeten.

Efter avkunnad dom förlorar målsäganden rätten till målsägandebitråde. Vill målsäganden till exempel ha juridisk hjälp med att få sitt tilldömda skadestånd indrivet, får han eller hon betala för detta.

---

³⁶ Prop 1993/94:26, s 12

6.3 Stödperson

Enligt RB 20 kap 15 § har brottsoffret rätt att åtföljas av en så kallad stödperson. Denne kan få närvara vid ett eventuellt förhör under förundersökningen, om det inte är till men för utredningen (RB 23 kap 10 §)

En stödperson fungerar som personligt stöd för målsäganden under förundersökning och rättegång. Stödpersonens viktigaste uppgift är att genom sin närvaro under förundersökning och rättegång ge målsäganden trygghet och stöd. Stödpersonen kan även hjälpa målsäganden i kontakt med sjukvård, försäkringsbolag etc. Det enda krav som ställs på stödpersonen är att denne skall vara lämplig. Således kan en god vän eller släkting vara stödperson. Om målsäganden inte känner någon lämplig kan han/hon vända sig till den lokala brottsoffer - eller kvinnojouren för att få hjälp. Målsäganden kan ha både stödperson och målsägandebiträde under processen. En stödperson får till skillnad från målsägandebiträdet inte någon ersättning för sitt engagemang. En stödperson har inga juridiska befogenheter och måste godkännas av domstolen.

Målsäganden bestämmer själv om han/hon har behov av en stödperson och vem denne skall vara. Målsäganden får därför själv se till att en stödperson förordnas (RB 20:15).

7 Huvudförhandling

Huvudförhandlingen är den centrala delen av brottmålsprocessen. Som tidigare nämnts handläggs vanligen även målsägandens skadeståndstalan, om sådan finns, under huvudförhandlingen. Målsägandens skadeståndstalan förs oftast av åklagaren. Är målsägandebiträde förordnat, för denne målsägandens talan. Målsäganden kan också föra sin egen talan.

Rätten skall se till att ordning och reda iakttas under rättegången, att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inte något som saknar betydelse blir indraget i målet (RB 46 kap 4 §). Denna paragraf reglerar rättens materiella processledning. Rätten är skyldig att utreda oklarheter genom frågor om t.ex. åklagarens gärningsbeskrivning och den tilltalades inställning. Ur paragrafen kan också utläsas att rätten skall se till att målsäganden inte blir utsatt för någon kränkning eller blir utfrågad om något som inte har betydelse i målet. Det kan dock vara svårt för rätten att innan det pågående förhåret är avslutat avgöra om en fråga är väsentlig för målet eller inte.

7.1 Regler för målsäganden

Sedan åklagaren väckt åtal har målsäganden en teoretisk möjlighet att biträda åtalet. Detta innebär att målsäganden blir åklagarens medpart i rättegången och har vissa möjligheter att agera självständigt när det gäller ansvarsfrågan. I praktiken förekommer detta i princip aldrig. Detta beror troligen på att såväl åklagaren som rätten misstänker att målsäganden skulle ställa frågor, som är irrelevanta för rättegången, samtidigt som huvudförhandlingen ofta genomförs under tidspress.

Har målsäganden biträtt åtalet eller för skadeståndstalan är han/hon part i målet. Som part har målsäganden rätt att ställa frågor till vittnen och tilltalade (RB 20:8). Om åklagaren lägger ner det väckta åtalet, på grund av brist på bevis t.ex. kan målsäganden ta över åtalet (RB 20:9). Målsäganden löper då samma ekonomiska risk som om hon/han väckt enskilt åtal.³⁷

Målsäganden kan begära att förhöras i den tilltalades eller någon av åhörarnas frånvaro (RB 37:3 och 36:18). I vissa typer av brottmål, t.ex. vid misshandel i hemmet är det mycket vanligt att målsäganden inte vill ha ögonkontakt med den misstänkte. Rätten och åklagaren försöker dock i största möjliga mån att undvika beslut om den här typen av förhör, bland annat på grund av att det bästa processmaterialet erhålls genom ett traditionellt förhör. Det anses vara av stor vikt för tilltron till målsägandeförhåret att se hur målsäganden reagerar när han eller hon sitter i samma rättssal som den tilltalade. Att ett målsägandeförhör sker utan den tilltalades närvaro strider också mot den för rättssäkerheten så viktiga

---

³⁷ Fitger, 20:39

kontradiktoriska principen. Denna princip som ju innebär att den tilltalade ska ha möjlighet att bemöta påståenden från motparten.

Till skillnad från vad som gäller för vittnen finns det inga sanktioner att tillgripa mot en målsägande som vägrar yttra sig under huvudförhandlingen. Målsägandens utsaga under förundersökningen kan emellertid åberopas som bevisning under huvudförhandlingen (RB 37 kap 3 § 1 st och RB 36 kap 16 § 2 st). I många fall är dock målsägandeförhöret det enda bevis åklagaren har. Vägrar målsäganden att yttra sig under rättegången, är hans eller hennes utsaga under förundersökningen i allmänhet inte en tillräckligt stark grund för en fällande dom. Åklagaren väljer i den här situationen ibland att lägga ner åtalet.

Vidare kan målsäganden begära att huvudförhandlingen hålls inom stängda dörrar. Rätten tar då hänsyn till målsägandens behov av sekretess (RB 5:1, 2 st). Huvudregeln är dock att huvudförhandlingen är offentlig (RB 5:1, 1 st).

Målsäganden har, till skillnad från vittnen, rätt att vägra uttala sig under rättegången. Åklagaren kan i så fall åberopa vad målsäganden sagt under förundersökningen.

En målsäganden som kallats till rättegång för att höras har rätt till ersättning för resa och tidsspillan samt rätt till traktamente.

7.2 Målsägandens närvaro under huvudförhandling

Enligt RB 36:9 må vittne ej, om det inte finns några särskilda skäl därtill, närvara vid förhandlingen i målet, innan förhör med vittnet äger rum. Detta motiveras av att man vill undvika att en persons uppfattning angående ett sakförhållande som han iakttaget påverkas av andra utsagor. Regeln i 36:9 gäller ej för målsäganden och denne äger alltså rätt att närvara under hela huvudförhandlingen.

Målsäganden ska höras efter det att åklagaren har utvecklat åtalet och redogjort för de omständigheter varå det grundas. Förhör med vittnen skall äga rum först sedan målsäganden och tilltalad hörts.

7.3 Målsägandens vittnesförbud

I RB 36:1 stadgas: ” Var och en, som inte är part i målet, får höras som vittne. I brottmål får dock målsäganden inte vittna, även om han ej för talan.

Vittnesförbudet för målsäganden är utan undantag och gäller även för målsägandens ställföreträdare. Handlägges enskilt anspråk t.ex. skadeståndstalan i samband med åtal för brott, kan målsäganden höras under sanningsförsäkran, men då endast om fakta som ej har betydelse i ansvarsdelen.³⁸ Den som höres

---

³⁸ Olivecrona, s. 335

endast upplysningsvis som part, talar ej under straffansvar. Vid bevisvärdering av olika utsagor kan det ha betydelse om en person hörts under straffansvar som vittne eller endast upplysningsvis. Sannolikheten att en person som talat under straffansvar, talar sanning, är större än en person som endast hörts upplysningsvis. En utsaga under straffansvar bör tillmätas större bevisvärde

I brottmål uppkommer ofta att förhör sker med personer som egentligen borde höras som målsägande. Underrätterna ställs ofta inför problemet att avgöra om en person skall anses som målsägande. Detta måste ske redan före huvudförhandlingen, vid kallelsen.

Regeln om vittnesförbud för målsäganden motiveras av att man önskar hålla en jämvikt mellan den tilltalades och målsägandens utsaga. Ofta har den skadelidande starkt intresse av att hans skadeståndsyrkande bifalls och att den tilltalade fälles till ansvar. Man bör kanske undvika att försätta en förhörsperson i en svår intressekollision genom att höra honom under straffansvar då han kan se sig tvungen att ljuga och begå mened.

7.4 Regler som behandlar vittnen och målsägande lika

I vissa avseenden behandlas målsägande och vittnen på samma sätt. Åtalsberättigad person som enligt RB 36:1 hörts som målsägande behöver ej behandlas enligt reglerna för vittne, eftersom reglerna om målsägande uppfyller samma funktion.

Målsägandens inställelse kan enligt RB 45:15 och 46:14 framtvingas genom vite och hämtning. Uteblir vittne som kallats, dömes vittnet till böter. Om ett vittne underlåter att infinna sig kan rätten förordna om vitesföreläggande eller hämtning. (RB 36:20)

Enligt RB 46:6 st. 4 och 36:16 st. 2 får man inte vid förhör med målsägande och vittne läsa upp skriftlig uppteckning av vad som tidigare anförts vid förhör eller inför rätta i annat fall än då utsagorna väsentligen skiljer sig åt eller då målsäganden/vittnet vägrar uttala sig.

Om ett vittne av rädsla eller annan anledning inte vågar berätta sanningen eller om part hindrar vittne i hans berättelse genom att falla honom i talet, äger rätten enligt RB 36:18, att parten inte får närvara under förhöret.

Om en förhörsperson genom tredska eller vårdslöshet vållat rättegångskostnad kan han bli skyldig att ersätta denna vare sig han hörts som vittne eller målsägande. Reglerna skiljer sig dock åt i två avseenden.

Ett sätt som målsägande och vittne behandlas olika på är att ett vittne skall förpliktas att utgiva ersättning endast i den omfattning som finnes skäligt, medan det inte finns någon möjlighet att nedsätta målsägandens ersättningsskyldighet efter vad som kan anses billigt.³⁹ Då enskild part är ersättningsberättigad är det knappast berättigat att nedsätta det belopp målsäganden skall betala genom att analogt tillämpa regeln som gäller för vittnen, däremot kunde man kanske analogt tillämpa RB 36:23 och jämkna det belopp målsäganden är skyldig gentemot staten.⁴⁰

En annan skillnad i behandlingen av vittne och målsägande föreligger även vid fråga om vittnes ersättningsskyldighet kan prövas oberoende av om yrkande framställts medan målsägandens ersättningsskyldighet endast prövas ex officio vad beträffar statens rätt. (RB 36:23 och 31:9) Då en part är berättigad till ersättning för sina rättegångskostnader skall rätten ex officio med stöd av RB 31:4 nedsätta det yrkade beloppet om parten genom vårdslöshet ådragit sig särskilda kostnader.⁴¹ Detta innebär att om den tilltalade ej krävt ersättning för sina rättegångskostnader, kan rätten ej självmant tillerkänna honom ersättning för sådana särskilda kostnader som uppkommit som en följd av målsägandens vårdslöshet.

Det torde vara av intresse att möjligheten finns att ålägga ersättningsskyldighet även om yrkande därom inte framställs. T.ex. vid tillfällen då part framtvingar uppskov i målet genom att genom att komma överens med ett vittne att denne ska utebli och parten därefter avstår från ersättning. Det kan tyckas att även målsägandens ansvar för kostnad som vållats genom försummelse borde kunna utkrävas av rätten och fungera som en processuell sanktion för att garantera att processen fick ett ekonomiskt ändamålsenligt förlopp och kunde avslutas så fort som möjligt. Det vore alltså önskvärt om rätten ex officio kunde förplikta målsäganden att utge ersättning till den tilltalade då denne åsamkat kostnader till följd av målsägandens försummelse. Rätten kan enligt RB 9:3 döma målsäganden till böter om han försöker förhålla rättegången genom påståenden som är uppenbart ogrundade eller genom att innehålla bevis. Om målsäganden kallats att personligen infinna sig vid huvudförhandling förelägges han regelmässigt enligt RB 45:15 att vid vite infinna sig.⁴² Uteblir han kan rätten utdöma vitet. Om målsäganden genom försummelse eller tredska vållat kostnad för den tilltalade finns således en möjlighet för rätten att ex officio döma målsäganden att utgiva böter eller vite. De bestämmelser som gäller för målsäganden uppfyller i stort sett de krav man kan ställa och någon analog tillämpning av de regler som gäller för vittnen behövs ej.⁴³

---

³⁹ Thomasson, SvJT 1971 s. 661 f.

⁴⁰ Heuman, s. 91

⁴¹ Ekelöf III, s. 169 och Gärde, s. 218

⁴² Detta uppfattas av många brottsoffer som kränkande

⁴³ Heuman, s.91

7.5 Åklagarens roll under huvudförhandling

Både av processekonomiska aspekter och av hänsyn till målsägandens behov att få gottgörelse för den skada han lidit, bör åklagaren inta en generös inställning vid bedömningen av om ett enskilt anspråk skall tas upp till prövning i brottmålet eller inte.

Taleskyldigheten enligt RB 22 kap 2 § innebär också ett åliggande för åklagaren att se till att en så fullständig utredning som möjligt görs beträffande målsägandens anspråk. Innebörden av *väsentlig olägenhet* och *uppenbart obefogat* utvecklas av departementschefen i 1987/88:1 s. 8 ff. *Väsentlig olägenhet* föreligger om utredningen skulle bli mycket omfattande eller av komplicerad natur. Om anspråket är *obefogat* betyder inte att det är obefogat i sig utan även när det saknas bevisning.

Då målsägandens rätt övertagits av till exempel ett försäkringsbolag får åklagaren anses ha något större möjligheter än annars att avgöra om han utan väsentlig olägenhet kan föra talan i målet.

Det är ett åliggande i tjänsten för åklagaren att utföra målsägandens talan om enskilt anspråk. Åklagaren har alltså ingen ställning som rättegångsombud för målsäganden, något som för övrigt förbjuds i RB 12 kap 3 §. Det krävs inte heller någon fullmakt för åklagaren att föra målsägandens talan. Självfallet är det otillåtet för åklagare att uppbära ersättning från målsäganden.

Åklagaren kan inte anses ha någon behörighet att ingå förlikning eller att helt eller delvis frånträda ett yrkande om enskilt anspråk. I enklare mål där målsäganden inte är närvarande vid huvudförhandlingen kan det förekomma att åklagaren av målsäganden får ett generellt tillstånd att begränsa målsägandens anspråk med hänsyn till hur målet utvecklar sig. När det i fråga om sakskador rör sig om bestämda ramar och mindre belopp bör åklagaren inte neka att för målsägandens talan under dessa förutsättningar. I andra fall är det emellertid nödvändigt att åklagaren inhämtar målsägandens tillstånd att till exempel justera ett anspråk. I samtliga fall när det gäller kontakterna med målsäganden och samråd om talan om det enskilda anspråket är det av vikt att åklagaren på ett otvetydigt sätt dokumenterar vad som sagts från målsägandens sida. Mestadels har muntlig bevisning avseende skadeståndet även betydelse för brottets straffvärde. Att muntlig bevisning åberopas av åklagaren endast för styrkande av målsägandens skadeståndskrav torde därför knappast bli aktuellt. Krav på särskild muntlig bevisning endast för skadeståndsfrågan eller mera omfattande sådan än åklagaren anser påkallad kan därför ofta anses innebära väsentlig olägenhet, varför åklagaren i sådana fall inte behöver föra målsägandens talan.

Om det enskilda anspråket avskiljs av domstolen kan åklagaren inte längre företräda målsäganden.

Åklagaren kan inte överklaga en dom som avser enskilt anspråk om han inte samtidigt överklagar även i ansvarsdelen. Om målsäganden inte är nöjd med underrättens dom vad gäller det enskilda anspråket får han självständigt föra talan mot denna. Det bör å andra sidan också anmärkas att den förda talan om enskilt anspråk kan bifallas även om åtalet ogillas. Att åklagaren inte vädjar mot domen bör inte i och för sig utgöra hinder mot att ge en målsägande som han företrätt vid underrätten ett visst stöd om denne överklagar domen. Med hänsyn till vad som sagts om åklagarens ställning i processen bör man dock i dessa fall begränsa sig till att i allmänna termer ge råd i frågor av formell natur.

I brottmål krävs prövningstillstånd för att hovrätten skall pröva en tingsrätts dom genom vilken den tilltalade inte dömts till annan påföljd än böter eller frikänts från ansvar för brott för vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse sex månader. Om det krävs prövningstillstånd omfattas alla frågor som avgjorts i domen av kravet på prövningstillstånd. Det enda undantaget från denna regel gäller avgöranden om enskilda anspråk som tagits in i domen. Frågan om det krävs prövningstillstånd eller inte för enskilda anspråk skall istället avgöras med tillämpning av tvistemålsreglerna (RB 49 kap 12) Det innebär att hovrätten får göra två bedömningar vid sin dispensprövning om tingsrätts dom överklagats även i skadeståndsdelen. Detta kan leda till att prövningstillstånd beviljas i den ena delen men inte i den andra. Om prövningstillstånd meddelas endast beträffande det enskilda anspråket kan åklagaren inte föra målsägandens talan i hovrätten eftersom skyldigheten i RB 22 kap 2 § är knuten till att åklagaren också för talan om ansvar.

Åklagaren har inte någon skyldighet att biträda en målsägande med verkställighet av dom. Domstolarna skall, enligt förordningen (1980:893) om underrättelse om dom i vissa brottmål mm 25 a §, självmant skicka sådana brottmålsdomar till kronofogdemyndigheten som innehåller en förpliktelse för en tilltalad att utge skadestånd till en målsägande som är en fysisk person⁴⁴. När en sådan dom översänts till kronofogdemyndigheten skall myndigheten kontakta målsäganden för besked om denne vill ansöka om verkställighet och hjälpa målsäganden med en sådan ansökan.⁴⁵

Någon motsvarande regel finns inte när rätten beslutat om kvarstad för säkerställande av ett enskilt anspråk. I dessa fall ankommer det på målsäganden själv att begära verkställighet av domen hos kronofogdemyndigheten. Åklagaren bör i dessa fall ge målsäganden upplysningar om hur denne ska gå till väga för att erhålla verkställighet.

Kraven på opartiskhet och objektivitet utesluter alltså att åklagarens uppgift innefattar mer än att framföra målsägandens krav. Det är således inte åklagaren

---

⁴⁴ Prop 1993/94:143, s 51-58

⁴⁵ Utsökningsförordningen (1981:981) 2 kap 3 § 2 st

uppgift att undersöka den misstänktes/tilltalades betalningsförmåga eller träffa avtal om avbetalning av skuld med honom.

I mål där den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning kan påföljden rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning aktualiseras. Om påföljden bestäms till sådan vård skall yttrande inhämtas från åklagaren i vissa frågor rörande permission och upphörande av vården. Åklagaren förutsätts i dessa fall framföra även målsägandens synpunkter. Åklagaren bör, om möjligt i samband med huvudförhandlingen i målet, upplysa målsäganden om de regler som gäller beträffande särskild utskrivningsprövning och tillfråga målsäganden om denne vill beredas tillfälle att lämna synpunkter. Åklagaren bör genom en tjänsteanteckning i akten dokumentera målsägandens inställning.⁴⁶

7.6 Målsägandebiträdets uppgifter under huvudförhandlingen

Innan huvudförhandlingen kan det vara lämpligt att målsägandebiträdet tar med målsäganden till tingsrätten och schematiskt går igenom hur förhandlingen kommer att gå till.

Målsägandebiträdet skall vidare:

- Informera målsäganden om vilka rättigheter han/hon har, till exempel rätt till huvudförhandling inom stängda dörrar eller rättigheten att bli förhörd i den misstänktes frånvaro.
- Vid behov ta kontakt med åklagare och domstol angående handläggningsfrågor
- Stötta målsäganden i pauser. Om målsäganden är rädd att konfronteras med den misstänkte och dennes kamrater kan det vara aktuellt att tala med tingsrätt och åklagare om det finns möjlighet att få ett särskilt rum att tillbringa pauserna i.

Om målsäganden har ett skadeståndsyrcande är det målsägandebiträdets uppgift att framföra detta. Under huvudförhandlingen skall målsägandebiträdet hålla ett målsägandeförhör i skadeståndsdelen. Det är mycket viktigt att omfattningen av de skador målsäganden fått på grund av brottet framgår tydligt under detta förhör.

Den som blivit utsatt för sexualbrott har alltid rätt till målsägandebiträde om det inte är uppenbart att han/hon inte är i behov av det.

Den som blivit utsatt för brott mot liv och hälsa eller frihet och frid där gärningsmannen kan dömas till fängelse (BrB 3 och 4 kap t.ex. misshandel, olaga hot) har rätt till målsägandebiträde om det finns omständigheter som talar för att behov av ett sådant biträde föreligger (t.ex. ålder, beroendeställning, sjukdom).

---

⁴⁶ Fredriksson, Malm s.47

Den som blivit utsatt för rån eller grovt rån (BrB 8:5 och 8:6) har rätt till målsägandebitråde om det finns omständigheter som talar för att behov av ett sådant biträde föreligger.

Den som blivit utsatt för ett brott där gärningsmannen kan dömas till fängelse har rätt till målsägandebitråde om det finns omständigheter som talar för att målsäganden har ett särskilt starkt behov av ett sådant biträde. En sådan omständighet kan vara att målsäganden drabbats av en depression till följd av brottet.

Vissa tingsrätter har tillerkänt anhöriga till personer som dödats genom brott rätt till målsägandebitråde, andra inte. Anhöriga bör ta kontakt med tingsrätten och fråga vilka möjligheter som finns.⁴⁷

Tingsrättens ordförande i det aktuella målet beslutar om målsäganden har behov av ett målsägandebitråde. Varken polis eller åklagare har någon beslutanderätt i denna fråga. Det är däremot polis och åklagares skyldighet att upplysa målsäganden om dennes möjlighet att få ett målsägandebitråde.⁴⁸

Det enda målsäganden behöver göra är att muntligt underrätta polis eller åklagare att han/hon vill ha ett målsägandebitråde. Det är därefter polisens eller åklagarens skyldighet att framställa målsägandens önskemål till tingsrätten (RB 23:5).

Ett målsägandebitråde skall ha både juridiska och medmänskliga kvalitéer. Det är lika viktigt att visa medkänsla och förståelse för brottsoffret som att kunna framställa ett korrekt skadeståndsyrcande i rollen som målsägandebitråde.

Målsägandebitråde förordnas enligt 26 § 1 st Rättshjälpslagen vilken stadgar att advokat, biträdande jurist eller *annan lämplig person* ska ges uppdraget som målsägandebitråde.

Målsägandebiträdet behöver alltså inte vara advokat eller biträdande jurist. Även andra personer kan vara lämpliga som målsägandebitråde. Det viktigaste är att målsägandebiträdet har god kännedom om brottmålsprocessen och att målsäganden har förtroende för biträdet. En verklig prövning av bitrådets kvalifikationer skall ändå göras⁴⁹

Om målsäganden vill ha en speciell person som målsägandebitråde skall denne person förordnas, såvida personen inte är direkt olämplig eller bor så långt bort att ett förordnande skulle innebära merkostnader för staten. Om målsäganden inte har förtroende för målsägandebiträdet kan han/hon byta biträde⁵⁰.

Om åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte skall väckas eller att lägga ner allmänt åtal får målsägandebitråde inte förordnas.

Om skadeståndstalan avskiljs från målet och därigenom blir ett tvistemål, eller tingsrättens dom överklagas endast i fråga om skadeståndstalan, kvarstår

---

⁴⁷ RH 1997:120

⁴⁸ 13 a § 2 st FUK

⁴⁹ Prop 1996/97:9 s. 155

⁵⁰ NJA 1993 Not C 209

målsägandebiträdets uppgifter. Är detta fallet är målsäganden ansvarig för motpartens rättegångskostnader enligt RB 18 kap (8 § 2 p). Målsäganden har dock fortfarande rätt till ersättning för kostnader för bevisning och utredning med anledning av talan om enskilt anspråk i samma utsträckning som om han eller hon hade beviljats allmän rättshjälp för dessa kostnader (6 §). Detta betyder att när ett målsägandebiträde är förordnat, faller kostnaden för att anlita till exempel en sakkunnig under rättegången på staten.

Det är möjligt att överklaga ett nekande beslut om förordnande av målsägandebiträde på samma sätt som övriga beslut som fattas av tingsrätten.

7.7 Dom

När dom är avkunnad i brottmålet skall målsäganden, i de fall han eller hon är part, få en kopia av domen i ett vanligt brev. Samma underrättelse skall även skickas till offentlig försvarare och eventuellt målsägandebiträde.

Väljer åklagaren att inte överklaga till högre instans i mål om allmänt åtal kan målsäganden överklaga på egen hand. (RB 20 kap 8 §)

8 Skadestånd

Den som blivit utsatt för brott och därigenom lidit någon form av skada har i de flesta fall rätt till ersättning från gärningsmannen/gärningsmännen. Målsäganden tillfrågas i anslutning till polisanmälan om han/hon har några skadeståndsanspråk. Om målsäganden har skadeståndsanspråk skickas en standardblankett med frågor som rör skadeståndets storlek hem till målsäganden i god tid före huvudförhandlingen. Är målsäganden osäker på skadeståndets storlek, och inte har målsägandebiträde, så kan åklagaren ge vägledning. Det är framförallt lagrummen 5 kap 1 § och 1 kap 3 § i skadeståndslagen (1972:207) som är av intresse för människor som blivit utsatta för brott. En intressant frågeställning som uppkommer vid bedömningen av skadestånd till brottsoffer, är huruvida ersättning skall utgå enligt 1 kap 3 §, 5 kap 1 § 3 p eller möjligtvis enligt bägge lagrummen.

8.1 Sveda och värk, lyte och men

Brottsoffret har rätt till ersättning för förstörda kläder, tandvård, sjukvård, förlorad arbetsinkomst, psykiskt lidande (smärta, rädsla och andra obehagskänslor), lyte och men (ärrbildning, hälta, förlust av kroppsdel m.m.) och andra kostnader som uppstått med anledning av brottet.

Det skadeståndsbelopp målsäganden skall begära varierar av naturliga skäl från fall till fall. Beloppet beror på vilka kostnader målsäganden haft och kommer att få med anledning av brottet. Målsäganden bör ta reda på vad nyanskaffningsvärdet på till exempel kläder och smycken är och ange detta. Det är viktigt att målsäganden för reservation i sitt skadeståndsyrkande för eventuella framtida kostnader för till exempel tandvård och sjukvård. Ersättning för psykiskt lidande varierar från fall till fall.

Ideell skada vid personskada avser för det första det direkta lidande och obehag som skadan för med sig i form av smärtor, rörelsebesvär och andra besvär i den dagliga livsföringen. Som ideell skada anses vidare mer indirekta psykiska påfrestningar, till exempel de som följer av ett vanställt utseende eller minskade möjligheter att njuta av olika glädjeämnen i livet (såsom sällskapsliv, resor, sexualliv osv.), liksom psykiska besvär av annat slag. Till ideell skada i samband med personskada hänförs slutligen vissa andra skadeföljder av blandad ekonomisk och ideell natur. Ideell skada som uppkommer i samband med personskada ersätts enligt 5 kap 1 § skadeståndslagen i form av sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt till följd av skadan.

Med sveda och värk menas fysiskt och psykiskt lidande under den akuta sjukdomstiden efter skadan. Den ideella karaktären är inte alltid renodlad. Olika utlägg för att underlätta den skadelidandes tillvaro under sjukdomstiden ersätts ofta som en del av beloppet för sveda och värk.

Lyte eller annat stadigvarande men omfattar lidande eller obehag som kvarstår efter den tidpunkt då den skadelidandes invaliditet kan bedöms som varaktig. Gränsen mellan å ena sidan sveda och värk och å andra sidan lyte eller annat men dras alltså i huvudsak vid den tidpunkt då ett bestående invaliditetstillstånd har inträtt.

Med *lyte* avses vanställande kroppsfel, till exempel ärr, hälta eller förlust av någon kroppsdel.

Annat stadigvarande men tar sikte på andra framtida följder av skadan, inte bara sådana som medför direkt smärta eller obehag utan också sådana som gör det svårt eller omöjligt för den skadelidande att leva ett normalt liv. I denna form ersätts sålunda förlust av sinnesfunktioner, impotens samt kroppsfel som inte är vanställande, till exempel rörelsehinder, talfel eller besvär av protes.

Även *olägenheter i övrigt* avser i huvudsak skadeföljder efter den akuta sjukdomstiden. Under denna beteckning ersätts skadeföljder som i tidigare skadeståndsrättsliga praxis gottgjordes än som ideell och än som ekonomisk skada. Hit hör sådana ofta svårbedömda faktorer som allmänna besvär av skadan i arbetet, den ökade anspänningen som krävs av den skadelidande för att uppnå ett visst arbetsresultat samt risken för att i framtiden förlora mera extraordinära inkomster, till exempel genom övertidsarbete. Ytterligare en grupp av skadeföljder som i viss utsträckning kan ersättas som olägenheter i övrigt är förhöjda levnadsomkostnader som kan uppkomma i framtiden på grund av skadan, till exempel extra utgifter för transporter, större utgifter än normalt för kläder och skor med mera samt särskilda kostnader för rekreation och förströelse.⁵¹

8.2 Kränkning

De brottsoffer som inte lidit någon personskada utan ”bara” upplevt ett livstrauma har fått en egen paragraf, skadeståndslagen 1 kap 3 §. Ersättning för kränkning genom brott enligt skadeståndslagen 1 kap 3 § skiljer sig från ersättning för ideell skada i samband med personskada i 5 kap 1 § skadeståndslagen på flera viktiga punkter. 1 kap 3 § skadeståndslagen är exklusiv för brottsoffer. Syftet med bestämmelsen är att lindra verkningarna av brottet, ge den skadelidande möjlighet att förändra sin livssituation samt ge den skadelidande upprättelse för den förnedrande och kränkande handling som han eller hon blivit utsatt för.

Är då lidande som någon tillfogar annan genom brott enligt 1 kap 3 § skadeståndslagen inbakat i 5 kap 1 § 3 p (sveda och värk) skadeståndslagen? HD slog fast i NJA 1990 s 186 att det inte möter något hinder att lidande av kränkning ersätts vid sidan av lidande genom sveda och värk.⁵²

---

⁵¹ SOU 1992:84, s 65-66

⁵² I NJA 1991 s 776 sägs det att syftet med 1 kap 3 § skadeståndslagen är att gottgöra den integritetskränkning som följer på brott. Ersättningen kan också utgöra kompensation för oro och obehag. Däremot skall inte ersättning enligt 1 kap 3 § skadeståndslagen utgå för

Kränkningersättning utgår främst vid olika slag av sexuella övergrepp, olaga hot, misshandel och andra våldsbrott. Skadeståndsbeloppet vad gäller kränkning är svårare att precisera. Vid till exempel misshandel av normalgraden bedömde domstolarna fram till 1995 att mellan 3000 och 5000 kronor kunde anses skäligt som ersättning för kränkning av den personliga integriteten.

Är offret osäker på vilket skadestånd han/hon ska yrka, så bör han/hon fråga åklagaren eller utredande polis.

Det är inte nödvändigt att den som vållat skadan har fällts till ansvar för brottet för att ersättning enligt 1 kap 3 § skadeståndslagen skall utgå. Brottsoffret har möjlighet att få ersättning enligt 1 kap 3 § skadeståndslagen även om gärningsmannen inte kan straffas på grund av någon straffrihetsgrund.

8.3 Indrivning av skadestånd

Har målsäganden fått ett skadestånd tilldömt sig i samband med brottmålet, skall domstolen sända en kopia på den lagakraftvunna domen direkt till kronofogdemyndigheten där den tilltalade förpliktas att utge skadestånd på grund av dom. I samband med domen i målet sänds dessutom information till parterna om förfarandet. Dessa rättigheter gäller bara fysiska personer.

Sättet på vilket skadeståndet verkställs av kronofogden är utmätning.

Kronofogdemyndigheten har skyldighet att lämna upplysningar, vägledning, råd och annan hjälp i de fall det efterfrågas av målsäganden.

Oftast har den skadeståndsskyldige inga pengar, annan utmättningsbar egendom eller försäkring som täcker skadeståndet.

8.4 Vad händer om gärningsmannen inte kan betala skadestånd?

När en dom om skadestånd är avkunnad skall en kopia av denne skickas av domstolen till kronofogdemyndigheten, som därefter utreder gärningsmannens betalningsförmåga. Har gärningsmannen inte möjlighet att betala skadeståndet, vilket är mycket vanligt förekommande, är det målsägandens försäkringsbolag som skall betala skadeståndet (överfallsskydd)⁵³. Har målsäganden drabbats av brott under utövande av sitt yrke kan han/hon få ersättning enligt SkstL 5:1 av

---

psykiskt lidande som är ett led i akut sjukdomstillstånd. Sådant lidande ersätts som sveda och värk.

⁵³ Länsförsäkringar Hallands villkor för hemförsäkring

AMF (TFA). Alla arbetsgivare är skyldiga att teckna sådan försäkring. Om målsäganden inte är försäkrad eller försäkringen inte gäller kan målsäganden få ersättning för personskada samt kränkning av staten genom brottsskadeersättning. Brottsskadeersättning enligt SkstL 5.1 respektive 1:3 kan utgå även i de fall gärningsmannen är okänd. Detta förutsätter dock en polisanmälan. Ansökan om brottsskadeersättning görs hos Brottsoffermyndigheten inom två år från tidpunkten för brottet (i speciella undantagsfall inom 10 år efter brottet).

Genom en lagändring den 1 juli 1999 finns det en hänvisning till brottsskadelagens 14 § 14 st till 13 § PreskL som i sin tur hänvisar till 35:4:2.

8.5 Skadestånd till anhöriga

Om en anhörig till en mördad person bevittnat eller varit närvarande vid mordtillfället och därigenom drabbats av chock eller depression har han eller hon enligt rättspraxis rätt till skadestånd.

I NJA 1993 s 41 bedömde HD att även anhöriga som inte varit närvarande vid mordtillfället kan ha rätt till skadestånd. I det första fallet blev en 17-årig flicka utsatt för grov våldtäkt och därefter mördad. Vid den efterföljande rättegången yrkade flickans föräldrar och syster skadestånd om vardera 25 000 kronor av gärningsmannen för psykiskt lidande. Till stöd för sin talan åberopade familjen skadeståndslagen 1 kap 3 §. HD slog dock fast att ovan nämnda paragraf tar sikte på den integritetskränkning som någon har utsatts för genom ett brott mot dennes personliga frihet, frid eller ära och därför inte kan anses ge rätt till ersättning för det lidande som därigenom tillfogas någon annan. Emellertid, menade HD, hade den efterlevande familjen tillfogats sådana medicinskt påvisbara psykiska besvär som vara att hänföra till personskada. Familjens talan ansågs därför innefatta även yrkande om ersättning enligt SkstL 5:1.

HD bedömde att det i det här fallet förelåg adekvat kausalitet mellan handlingen och den inträffade skadan. Motiveringen löd

När en person, såsom i förevarande mål, har dödats genom en uppsåtlig handling, är psykiska besvär hos de närstående en typisk och närliggande skadeföljd. Starka billighetskäl talar för att skadestånd skall kunna utgå om det visas att sådana besvär har uppstått. Detta gäller även om de närstående inte har bevittnat dödsfallet eller i övrigt vistats på eller i närheten av brottplatsen och även om det har förflutit en viss tid innan de har fått underrättelse om det inträffade. Med hänsyn till det anförda finns det anledning att i rättspraxis inta en mindre restriktiv hållning än hittills beträffande möjligheterna för närstående att få ersättning för sina psykiska besvär.

Familjen tilldömdes samma ersättning som de yrkat.

I det andra fallet tilldömdes föräldrarna till en 9-årig flicka som mördats, på samma grunder som ovan, ett skadeståndsbelopp om vardera 25 000 kronor.⁵⁴

Frågan huruvida skadestånd till närstående bör kunna dömas ut inte bara vid uppsåtligt dödande, det vill säga mord och dråp, utan också när dödsfallet har orsakats av vårdslöshet eller annat handlande som kan grunda skadeståndsskyldighet lämnade HD till lagstiftaren att avgöra. Hovrätten över Skåne och Blekingen tilldömde dock i maj 1995 en man vars far hade blivit misshandlad till döds 10 000 kronor för psykiskt lidande enligt ovan. Fadern hade visserligen dödat genom vårdslöshet men HovR:n menade i sitt domskäl att det sätt på vilket offret dödat till sin karaktär så nära ett uppsåtligt dödande att det ovan beskrivna pleniavgörandet inte ansågs hindra att skadestånd utgick.⁵⁵

Se även RH 1999:34 där fråga var om ett barn till en uppsåtligen dödad person kunde utfå skadestånd på grund av psykiskt lidande. Skadeståndsyorkandet avslogs då barnet vid tillfället bara var sex månader gammalt och det inte kunnat avgöras om det drabbats av psykiskt lidande.

---

⁵⁴ NJA 1993 s 41 (DB 107 och 108)

⁵⁵ HovR:n över Skåne och Blekinge avd 2 B 327/95

9 Brottsoffermyndigheten

9.1 Allmänt

I samband med utredningen av en brottsofferfond tillsatte regeringen ytterligare en utredning med uppgift att se över Brottskadenämndens organisation. Anledningen var att Brottsskadenämnden enligt promemorian skulle sköta användningen av fondens medel. Utredaren föreslog att brottsskadenämnden skulle omorganiseras till en Brottsoffermyndighet med uppgift att besluta i brottsskadefrågor samt att bestämma över brottsofferfondens medel med mera. Den nya myndigheten inrättades den 1 juli 1994.

Till brottsoffermyndighetens uppgifter hör:

- Brottskadenämndens tidigare uppgifter.
- Att besluta om användningen av brottsofferfondens medel efter riktlinjer anvisade av regeringen.
- Att aktivt informera berörda om möjligheter till brottsskadeersättning och bidrag ur brottsofferfonden.
- Att fungera som ett kunskapscentrum i brottsofferfrågor.
- Att överhuvudtaget främja brottsoffrens rättigheter, behov och intressen.

Brottsoffermyndigheten är organiserad som ett enrådighetsverk med en generaldirektör som chef.⁵⁶

En särskild nämnd inom myndigheten beslutar om brottsskadeersättningar.

9.2 Brottsskadeersättning

Regler om ersättning av statliga medel till den som lider skada på grund av brott återfinns i brottsskadelagen (1978:413). Frågor om brottsskadeersättning prövas av Brottsoffermyndigheten (12 § 1 st). Brottsoffermyndighetens beslut kan inte överklagas (12 § 2 st)

En förutsättning för brottsskadeersättning är att brottet har skett i Sverige. Ett undantag är om någon med hemvist i Sverige blivit utsatt för ett brott utomlands, då kan han eller hon få ersättning för personskada. En annan förutsättning är att den skadelidande inte kan ersättas på annat sätt, till exempel via försäkring eller att den skadeståndsskyldige betalar. I de fall förutsättningarna är uppfyllda betalar staten ut ersättning i gärningsmannens ställe och övertar sedan kraven på denne.

Brottsoffermyndigheten är vid sin bedömning av ersättningsbeloppet inte bunden av domstolens avgörande vad gäller storleken på skadeståndet. Det är dock

---

⁵⁶ Prop 1993/94:143, s. 33-35

praxis att ersättningsbeloppet överensstämmer med det utdömda skadeståndsbeloppet.

Vid personskada ersätts sjukvårdskostnader, inkomstförlust, sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men, olägenheter till följd av skadan samt ersättning för skada på kläder, glasögon och liknande föremål, som den skadedrabbade bar på sig vid skadetillfället. Ersättning för personskador utgår vid såväl kroppsliga som psykiska skador. Den högsta ersättning som kan utgå vid personskada är ett engångsbelopp på 20 gånger basbeloppet.

Ersättning kan också ges för kränkning⁵⁷ som den brottsdrabbade blivit utsatt för genom brottet. Ersättning av denna typ kan utgå vid till exempel sexuella övergrepp, oprovocerad misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot, olaga tvång och hemfridsbrott. Om personskada lett till döden utgår ersättning för begravningskostnad och eventuellt också ersättning för annan kostnad till följd av dödsfallet samt för förlust av underhåll.⁵⁸ Ersättningsbeloppet för personskada kan jämkas om Brottsoffermyndigheten anser att den skadade vid brottstillfället uppträtt provocerande och därigenom ökat skaderisken.⁵⁹

När det gäller sakskada kan offret ersättas om det är fråga om en så kallad rymlingskada, det vill säga brottet skall ha orsakats av någon som rymt eller varit på permission från bland annat kriminalvårdsanstalt, vissa hem för unga lagöverträdare eller vissa hem för missbrukare. Det samma gäller om gärningsmannen varit intagen på motsvarande anstalter i de övriga nordiska länderna och begått brottet i Sverige. Ersättning för ren förmögenhetsskada och sakskada kan även utgå om det är fråga om ett särskilt ömmande undantagsfall, vilket förutsätter att den skadelidandes möjligheter att försörja sig allvarligt har äventyrats eller ersättning av annat skäl framstår som särskilt angelägen. Ersättning med anledning av sakskada och ren förmögenhetsskada utgår med högst 10 gånger basbeloppet.⁶⁰ Även ersättning för sak- och ren förmögenhetsskada kan jämkas, om den drabbade inte varit tillräckligt aktsam om sin egendom.⁶¹

Ansökan om ersättning från Brottsoffermyndigheten skrivs på speciella blanketter och skall vara inlämnad senast två år efter skadetillfället. Vid speciella fall kan ansökan lämnas in senare. Den yttersta gränsen är dock 10 år.⁶² Ansökan prövas endast om sökanden visar giltig anledning till att sådan anmälan inte gjorts.

Är fallet komplicerat kan eventuellt allmän rättshjälp utgå för hjälp av jurist vid ansökan.

---

⁵⁷ Brottskadlagen, informationsbroschyr från brottsoffermyndigheten

⁵⁸ A a

⁵⁹ A a

⁶⁰ Ds 1993:29, s. 70

⁶¹ Brottskadlagen, informationsbroschyr från brottsoffermyndigheten

⁶² A s

Brottsoffermyndigheten är första och sista instans i brottsskadeärenden och dess beslut kan därför inte överklagas. Myndigheten kan däremot ompröva ett beslut på begäran av sökande eller på eget initiativ.⁶³

För att främja enhetligheten i nämndens praxis fattade den gamla Brottskadenämnden i juni 1990 ett principbeslut om nivån på ersättningarna vid olika typer av brott. Ersättningen vid till exempel våldtäkt är i normalfallet 50 000 kronor. Vid grova sexualbrott mot barn är normalersättningen 100 000 kronor. Dessa belopp är dock riktlinjer och individuella bedömningar görs i varje enskilt fall.⁶⁴

Antalet brottsskadeärenden har de senast åren ökat kraftigt. Mellan budgetåren 1987/88 och 1991/92 ökade personskadeersättningarna från ca 6 300 000 till ca 24 000 000. Ökningen beror bland annat på en ökning av antalet sexualbrottsärenden och en höjning av ersättningsnivån för dessa.⁶⁵

9.3 Brottsofferfonden

Brottsofferfondens uppgift är att främja brottsofferarbete av olika slag. Bland annat skall till exempel brottsofferjourer och kvinnojourer, förutom det statliga stöd de idag erhåller, kunna ta del av brottsofferfondens medel.⁶⁶ Fondens medel går inte till enskilda brottsoffer.

Fondens medel används för:

- Bidrag till ideella organisationer som verkar på brottsofferområdet.
- Bidrag till privat eller offentlig verksamhet som gäller brottsoffer.
- Forskning, utbildning och information om brottsofferfrågor.
- Finansiering av reformer på brottsofferområdet.⁶⁷

Fonden finansieras bland annat av dem som blir dömda för ett eller flera brott om fängelse ingår i straffskalan för något av brotten. Det gäller även de brott där målsäganden saknas. Beslut om att ta ut avgiften skall meddelas av domstolen i en brottmålsdom eller av åklagaren i ett strafföreläggande.⁶⁸ Avgiften är 500 kronor.

Brottsoffermyndigheten beslutar om hur fondens medel skall användas. Uppbörd och indrivning av fondavgifter sker på samma sätt som uppbörd och indrivning av böter.⁶⁹

---

⁶³ A a

⁶⁴ Ds 1993:29, s. 71

⁶⁵ A a

⁶⁶ A a

⁶⁷ Prop 1993/94:143, s 21

⁶⁸ A a, s 21-26

⁶⁹ A a, s 27

En fond till brottsoffer, som är finansierad av de för brott dömdas böter föreslogs, efter opinionsbildning av Brottsofferjourernas Riksförbund i Ds 1993:29.

Utredningen menade att det ligger en pedagogisk poäng i hur fonden skulle finansieras. En nackdel med den typen av finansiering, påpekades det, är att fondens likviditet blir beroende av hur många bötesstraff som utdöms.

Regeringen menade i den efterföljande lagrådsremissen att inrättandet av en brottsofferfond på ett mycket påtagligt sätt skulle lyfta fram brottsoffren och tydligt markera att statsmakterna står på brottsoffrens sida. Regeringen medgav att det statsfinansiella läget inte tillät ett stöd till olika former av brottsofferinriktad verksamhet enbart med allmänna medel.⁷⁰ I lagrådsremissen erkände regeringen också att avgiften som då låg på 300 kronor per dömd brottsling inte var tillräcklig för finansieringen av fonden.

---

⁷⁰ Lagrådsremiss över Ds 1993:29, s 16-17

10 Möjligheter att skydda sig mot brott

10.1 Underrättelse till målsäganden om frihetsberövade personer

Kriminalvårdsstyrelsen utfärdade 1988 allmänna råd angående information till den som utsatts för våldsbrott eller hot om våld om den på grund av brottet intagnes vistelser utanför anstalt. Enligt dessa råd skall rätten till information behövsprövas så snart den dömda sitter i fängelse. Vid behovsprövningen tas kontakt med målsäganden och vid behov även med polisen, åklagaren och de sociala myndigheterna. Information ges vid bland annat permissioner, rymningar samt om tidpunkt för frigivning och ingen hänsyn tas till den intagnes vilja i sammanhanget. Målsäganden skall skriftligen bekräfta om han eller hon vill ha information om den intagnes vistelser utanför anstalten.

Underrättelse till målsäganden i de fall gärningsmannen är intagen för rättspsykiatrisk vård och denne lämnar vårdinrättningen, är reglerad i 28 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Underrättelseskyldigheten enligt sistnämnda lag gäller ”om brottet och övriga omständigheter gör det påkallat”. Enligt motivuttalandena gäller detta i första hand då patienten gjort sig skyldig till ett grovt våldsbrott mot målsäganden och att det med hänsyn till målsägandens säkerhet är befogat att denne får information.⁷¹

Lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. reglerar myndigheternas underrättelseskyldighet till målsäganden i de fall en anhållen eller häktad person avviker (se även FuK 13 c §). Denna underrättelseskyldighet gäller även i de fall en avviken intagen avtjänar ett straff för ett brott, som har riktat sig mot målsägandens liv, hälsa, frihet eller frid. Målsäganden skall vidare tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om den intagnes vistelser utanför anstalt, på vilken anstalt den intagne befinner sig och eventuella förflyttningar av den intagne till en annan anstalt.⁷²

10.2 Besöksförbud

Bestämmelserna om besöksförbud regleras i lagen (1998:688) om besöksförbud. Besöksförbudets syfte är preventivt. Besöksförbud kan meddelas av åklagaren till en person om det finns risk att personen kommer att utsätta en annan person för brott, förfölja denne eller på annat sätt allvarligt trakassera den andra personen. Det kan till exempel gälla brev- eller telefonterror, eller att någon, som dömts för

---

⁷¹ Prop 1993/94:143, s 49

⁷² Ds 1993:29, s 63

någon form av övergrepp, regelbundet uppehåller sig i närheten av offrets bostad eller arbetsplats. Förföljelsen behöver inte vara direkt straffbar enligt brottsbalkens regler.⁷³

Vid bedömningen skall särskilt beaktas om förföljaren tidigare begått brott mot den förföljda personens liv, hälsa, frihet eller frid. Ett besöksförbud kan innebära ett förbud att besöka, ta kontakt med eller följa efter en viss person. Visar det sig att detta inte är tillräckligt kan besöksförbudet utvidgas till att gälla även förbud att uppehålla sig i närheten av ett ställe där den förföljda personen vistas.

Besöksförbudet kan meddelas högst ett år i taget. Beslutet kan på ansökan av båda parterna prövas av allmän domstol.⁷⁴

Överträdelse mot besöksförbudet bestraffas med böter eller fängelse i högst ett år. Därmed är det möjligt att anhålla och häkta en person som överträder förbudet.⁷⁵

10.3 Skydd av personuppgifter

Om en person utsätts för våld, hot eller annan förföljelse finns det möjlighet för denne att skydda sina personuppgifter. Vilken åtgärd som krävs beror bland annat på hur allvarligt hotet är.

10.3.1 Folkbokföringssekretess

En möjlighet till skydd för en person som trakasseras, hotas eller förföljs är att begära folkbokföringssekretess enligt sekretesslagen (1980:100).

Förutsättningarna för att uppgifter om enskilda brottsoffers namn eller adress skall hemlighållas är om det ”av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs” (SkrL 7 kap 15 § 3 p).

Innebörden av folkbokföringssekretess är att uppgifter om bland annat personnummer, namn, adress, civilstånd och barna inte lämnas ut utan att en särskild prövning görs. I de fall en persons adress bör hemlighållas på grund av befarad personförföljelse införs en markering om särskild sekretessprövning i skattemyndighetens folkbokföringsregister. Markeringen införs därefter i alla andra myndigheters register för vilka det finns motsvarande regler om sekretess. Markeringen innebär inte att uppgiften inte får lämnas ut. Den är endast en varningssignal som anger att särskild prövning skall ske varje gång någon vill ta del av uppgifterna. Varje myndighet prövar självständigt frågan om utlämnande av personuppgifter.⁷⁶

---

⁷³ Prop 1987/88 om besöksförbud, s 12

⁷⁴ Ds 1993:29, s 65-66

⁷⁵ A a, s 66

⁷⁶ Prop 1990/91:153, s 114-115

Avslutningsvis kan sägas att regeln om folkbokföringssekretess ger förföljda personer ett visst men inte heltäckande skydd.

10.3.2 Kvarskrivning

I de fall folkbokföringssekretess befaras vara ett otillräckligt skydd finns det möjlighet för personer som av särskilda skäl kan antas bli utsatta för en allvarlig eller upprepad brottslighet, förföljelser eller trakasserier på annat sätt att ansöka om kvarskrivning enligt folkbokföringslagen (1991:481) 16 §. Ansökan om kvarskrivning görs hos skattemyndigheten och bör om det är behövligt föregås av en polisutredning. Kvarskrivning kan användas i de fall en person flyttat eller har för avsikt att flytta på grund av hot och förföljelse eller dylikt. Det spelar ingen roll om förföljaren är en för offret känd person eller okänd person.

Innebörden av ett beslut om kvarskrivning är att den förföljde medges att vara folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten i högst tre år. När det inte längre finns skäl för kvarskrivning skall den upphöra. Den nya postadressen blir skattemyndighetens adress. Skattemyndigheten vidareänder sedan posten till den kvarskrivne.

Kvarskrivning gäller även familjemedlemmar som flyttar med den utsatta personen. En komplikation som kan uppstå i det här sammanhanget är om förföljaren är vårdnadshavare till barn som bor hos den förföljda personen. Beslut om kvarskrivning kan därför fattas efter ansökan an endast en av vårdnadshavarna.

För att systemet med kvarskrivning inte skall missbrukas innebär metoden inte någon förändring i förhållandet mellan myndigheter och tredje man i förhållande till den kvarskrivne. Om en myndighet, till exempel kronofogden, begär att få tillgång till den verkliga adressen sker en prövning om detta enligt tillämpliga rättsregler.

En svaghet med kvarskrivning är att förföljaren kan använda andra sökbegrepp än personnummer och namn vid sökning i personregister. Förföljaren kan till exempel använda uppgifter om relation till barn och dag för ingående av äktenskap som urvalskriterier vid sökning i olika register och på det sättet begränsa antalet tänkbara personer avsevärt.⁷⁷

10.3.3 Fingerade personuppgifter (identitetsbyte)

En person som är utsatt för ett allvarligt hot torde i de flesta situationer få ett erforderligt skydd genom kvarskrivning. Emellertid har denna möjlighet till skydd vissa svagheter (se ovan). En sista möjlighet när kvarskrivning, besöksförbud och

---

⁷⁷ Prop 1990/91:153, s 114-115

andra skyddsåtgärder bedöms som otillräckliga är att byta sina gamla personuppgifter mot nya enligt lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter. Om det finns en uppenbar risk att en person kan bli utsatt för *särskilt allvarlig brottslighet* som riktar sig mot dennes liv, hälsa eller frihet och om personen inte kan ges tillräckligt skydd på annat sätt får Stockholms tingsrätt efter skriftlig ansökan medge personen att använda andra personuppgifter om sig själv. Ett medgivande skall som regel ges på obestämd tid men möjlighet finns att tidsbegränsa medgivandet. Innan 1997 var det endast möjligt att använda fingerade personuppgifter under en period av fem år, därefter skulle den utsatte återta sin ursprungliga identitet.

När hot inte längre föreligger, t.ex. på grund av förföljarens dödsfall, utvisning eller omhändertagande under en längre period. De negativa effekterna av en återgång till den gamla identiteten kan mildras genom namnbyte. Fingerade personuppgifter medför inte bara nackdelar för den enskilde utan även för tredje man, därför bör behovet av skydd kontrolleras med jämna intervaller.

Ansökan om medgivande om fingerade personuppgifter görs av Rikspolisstyrelsen efter framställan från den som vill byta identitet. Ett beslut av Rikspolisstyrelsen att inte göra ansökan hos rätten kan inte överklagas. Om Rikspolisstyrelsen har avslagit en framställan från offret kan denne själv ansöka hos rätten om medgivande.

Ett medgivande att använda fingerade personuppgifter kan även ges åt en familjemedlem till en förföljd person, om personerna varaktigt bor tillsammans.

Om Stockholms tingsrätt medger att fingerade personuppgifter skall användas i ett enskilt fall skall Rikspolisstyrelsen skyndsamt se till att den person som har fått medgivandet registreras inom folkbokföringen med de fingerade uppgifter som styrelsen bestämmer.

Sekretesskyddet regleras i SekrL 7 kap 15 § 2 st. Där anges att sekretess gäller i ärende om fingerade personuppgifter för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men. Myndigheter och borgenärer kan på samma sätt som vid kvarskrivning få tillgång till de verkliga uppgifterna efter prövning.

Avslutningsvis bör betonas att ett identitetsbyte kan medföra stora negativa förändringar för den identitetsbytande personen. Kontakt med vänner och släktingar samt eventuell anställning upphör under en längre period. Gamla meriter gäller inte längre. Offret måste sedan bygga upp en ny identitet, som därefter raderas igen när denne måste återgå till sin gamla identitet.

10.4 Livvaktsskydd

Särskilt utsatta kvinnor kan få livvaktsskydd. Livvaktsverksamheten genomförs i första hand av polisen men kan även skötas av bevakningsföretag som fått utbildning av polisen. Det bör poängteras att livvaktsskydd är såväl kostnads- som resurskrävande och därför endast kan bli aktuellt under särskilda omständigheter.

10.5 Vapen och tårgas

Innehav av skjutvapen och tårgasspray kräver tillstånd. Tillståndsgivningen vad gäller skjutvapen för skyddsändamål är obefintlig. I vissa undantagsfall har utsatta kvinnor fått tillstånd att inneha tårgas för skyddsändamål.

10.6 Övriga skyddsmöjligheter

Ökat skalskydd innebär att den utsatta personens bostad anpassas efter den aktuella hotbilden. Det kan till exempel bli aktuellt att skaffa okrossbara fönster, byta låsanordningar och installera säkerhetsdörrar.

Så hotbilden inte är så extrem att livvaktsskydd kan komma ifråga finns det möjlighet att erhålla olika typer av larm. Vissa larm är direktkopplade till polisen, andra syftar till att påkalla allmänhetens uppmärksamhet. Det är möjligt att låna en eller fler separata delar.

Sedan 1992 har samtliga polismyndigheter i landet till gång till ett så kallat trygghetspaket vilket består av:

1. Mobiltelefon som direktkopplad till närmaste polisstation och till larmcentralen.
2. Bandspelare/telefon svarare, som kopplas till den våldshotade personens telefonjack.
3. Trygghetstelefon som också är kopplad till den hotades telefonjack.
4. Ett akustiskt larm som avger ett mycket högt ljud.

Ett sätt att skydda utsatta kvinnor är att ge dem tillgång till en så kallad tjejhund. Tjejhundar är specialutbildade schäfertikar som är tränade att försvara sin förare men som även fungerar som sällskapshund. För att få tillgång till tjejhund måste den aktuella kvinnan genomgå en obligatorisk kurs under en vecka för att lära sig att sköta hunden.⁷⁸

---

⁷⁸ Fredrikson, Malm Brottsofferhandboken s.43

11 Analys och slutsatser

På senare år har det blåst upp en kriminalpolitisk debatt och fokusering på brottsoffren. Stark kritik har riktats mot hur brottmål handläggs vid domstol.

Brottsoffrens anmärkningar på brottmålsprocessen

De synpunkter som jag har fått från de brottsoffer jag har intervjuat har varierat mycket både beroende på vilken typ av brott de blivit utsatta för och vem eller vilka de har haft kontakt med under förfarandet. Mitt underlag är inte så omfattande att jag vågar säga generellt vilka våra problem är. Mina intervjuer visar dock att det finns stora brister i kommunikationen mellan de rättsvårdande myndigheterna och brottsoffren. Även om inte alla de intervjuade har riktat kritik mot alla punkter som jag tar upp är det allvarligt varje gång en befogad anmärkning riktas mot den berörda myndigheten. Brottsoffret har upplevt ett trauma och upplever ytterligare ett när han eller hon inte får sina behov av psykisk hjälpomhändertagna eller blir bemött av arrogans eller ointresse av berörd myndighet.

Följande anmärkningar har jag fått från en eller flera brottsoffer:

Polisanmälan och förundersökning

- Kallelsen till rättegången innehåller hot om vite vid utebliven inställelse. På grund av detta känner sig brottsoffret som en brottsling.
- Vid polisanmälan har brottsoffret upplevt att den polis som tar emot anmälan är ointresserad, inte har tid eller talar om att inget kommer att hända efter anmälan.
- Offret får inte alltid information om målets avskrivande eller om andra beslut som tas under förundersökningen.
- Information om rätt till målsägandebiträde eller stödperson ges inte.
- Brottsoffret får ingen information om möjligheten att höras utan gärningsmannens närvaro.
- Brottsoffret har haft behov av att tala med åklagaren innan huvudförhandling men inte fått tillfälle till detta.
- Offret fick inte ta del av förhöret med den misstänkte trots att hon genom skadeståndsanspråk var part i målet.
- Polisen/åklagaren ger inte upplysningar om rätten till skadeståndstalan i samband med brottmålet.

Förfarandet under huvudförhandling

- Det upplevdes som obehagligt för brottsoffret att inför huvudförhandlingen sammanträffa med gärningsmannen utanför rättssalen

- Åklagaren hade under huvudförhandlingen verkat nedlåtande eller fällt negativa yttranden om målsäganden
- Det verkar råda okunnighet om när och hur ett överklagande sker.
- Offrets målsägandebiträde var oengagerat och okunnigt.

Efter domen

- Okunskap finns om de olika momenten i skadeståndsreglerna och om hur man får tillgång till skadeståndet.
- Många som är skadeståndsberättigade känner inte till existensen av Brottskadenämnden/Brottsoffermyndigheten.

En fråga som diskuterats mycket de senaste åren är om målsägande och vittnen som känner sig hotade skall kunna genomföra förhör respektive vittnesmål anonymt. Många upplever det som obehagligt att peka ut gärningsmannen speciellt när det gäller organiserad brottslighet. I dag finns ingen möjlighet för målsägande (eller vittnen) att vara anonyma. Däremot skall uppgifter om målsägandens eller vittnets ålder, yrke och bostadsadress inte i onödan framgå i stämningsansökan, överklagande och svarsskrivelse (RB 45:16), under förhör (RB 36:10) eller i förundersökningsprotokollet (FuK 21§ 3st). den misstänkte/tilltalade har dock fortfarande rätt att ta del av dessa uppgifter om han eller hon begär det.

Rättsprocessen kanske kunde fungera på ett mer flexibelt sätt. Måste målsäganden få känslan av att vara åskådare till den konflikt som från början stod mellan målsäganden och den tilltalade? I och med att samhället fått en alltmer framträdande roll vid beivrande av brott, upplever brottsoffren ett ökande främlingskap med den konflikt, som från början var deras. Rättsprocessens starkt formalistiskt begränsade marginaler tillåter inte att brottsoffret får förklara hur många tårar, sömnlösa nätter och lidande den brottsliga gärningen orsakat honom eller henne. Istället handhas konflikten av en åklagare som i många fall endast flyktigt satt sig in i själva sakfrågan och som argumenterar utifrån givna lagrum för att åstadkomma en så materiellt riktig dom som möjligt.

Skulle man inte kunna införa en möjlighet för brottsoffret att lätta sitt hjärta? Materiellt sätt skulle domen bli den samma men för brottsoffret skulle en möjlighet att tala ut bidra till att konflikten ansågs avslutad inte bara juridiskt utan även psykologiskt.

Borde vi inte år 2000 kommit så långt att i vårt juridiska tänkande att det faktiskt inte bara handlar om juridik utan om medmänsklighet, respekt och förståelse för hur andra människor fungerar.

Den ekonomiska förlusten för de extra tio minuter av processen är försumbar men den psykologiska vinsten är betydande. Att låta offret komma till tals på ett mera framträdande sätt i huvudförhandlingen handlar inte så mycket om juridik som om

respekt för en människas behov, i synnerhet efter ett övergrepp, att verbalt ges möjlighet att återfå en del av den integritet som fråntogs honom eller henne vid brottstillfället.

Litteraturförteckning

Ekelöf, P O. Rättegång I (7 uppl.) Lund 1990. cit Ekelöf I

Ekelöf, P O Rättegång II (7 uppl.) Lund 1990. cit Ekelöf II

Ekelöf, P O Rättegång V (6 uppl.) Lund 1990. cit Ekelöf V

Evers, Jan Argumentationsanalys för jurister. Lund 1970, 1976 uppl. 2:5

Fitger, Kommentar till Rättegångsbalken

Fredriksson, Max m.fl. Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen. Uppl 2
Stockholm 1995

Fredriksson, Malm, Brottsofferhandboken

Hagströmer, Efterlämnade föreläsninganteckningar i svensk straffrätt. Uppsala
1912

Heuman, L. Målsägande. Stockholm. 1973

Olin, G. Några blad ur det svenska straffsystemets historia, ur minnesskrift ägnad
1734-års lag II. Stockholm 1934

Olivecrona, K, Rättegången i brottmål enligt RB. 3 uppl. Lund 1968

Sundin, J För Gud, Staten och Folket. Lund 1992

Träskman P O, Åtalsrätt, 1979, s 19.

Lagförarbeten

Prop 1981/82:41

Prop 1987/88:1

Prop 1990/91:153

Prop 1993/94:26

Prop 1993/94:143

SOU 1976:47

SOU 1990:92

SOU 1992:84

Ds 1993:29, Brottsfren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning

Lagrådsremiss över Brottsoffer i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29)

Övriga tryck

Brottskadelagen, informationsbroschyr från Brottsoffermyndigheten

Rikspolisstyrelsen, brev till samtliga polismyndigheter 1994-06-21
(diarienummer POB-480-5651/93)

Rättsfallsförteckning

NJA 1911 s. 42 (Fråga om aktieägare kan vara målsägande vid brott mot aktiebolag)

NJA 1981 s.513 (Person kunde ej dömas för vållande till kroppsskada då målsägande ej angivit brottet)

NJA 1988 s. 39 (Ägaren av påkörd bil ansågs som målsägande i mål om olovligt avvikande från olycksplats)

NJA 1990 s. 186 (Fråga om lidande på grund av kränkning kan ersättas vid sidan av lidande genom sveda och värk)

NJA 1991 s. 776 (Ersättning vid integritetskränkning)

NJA 1993 s.41 (Skadestånd till den som tillfogats psykiska besvär pga närstående blivit uppsåtligen dödad)

RH 1997:120 (Fråga om anhöriga till uppsåtligt dödade kan ha rätt till målsägandebiträde)

RH 1999:34 (Fråga om sexmånaders baby kunnat tilldömas skadestånd för psykiskt lidande då anhörig blivit uppsåtligen dödad)

HovR över Skåne och Blekinge B 327/95 (Skadestånd till son för psykiskt lidande när fadern blivit dödad genom grov vårdslöshet, på gränsen till uppsåtligt dödande)